

Liutauras Kraniauskas

Mobilizuojančio komunikacijos tinklo plėtra: Sąjūdžio augimas Klaipėdoje 1988 m.¹

Santrauka. Straipsnyje aptariamas klausimas, kokie struktūriniai veiksniai įtakojo Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio rėmėjų gretų augimą Klaipėdoje 1988 m. rudenį. Šioje struktūrinėje analizėje Sąjūdis apibrėžiamas pasitelkus mobilizuojančio komunikacijos tinklo sąvoką, kuri sutelkia dėmesį į struktūrinius informacijos perdavimo mechanizmus ir jų efektyvumo klausimą. Remiamasi prielaida, kad kuo efektyviau perduodama informacija tinklo viduje ir kuo daugiau žmonių ji pasiekia, tuo greičiau jie mobilizuojami kolektyviniam veiksmui, o pilietinė parama įgyja aiškesnę išraišką. Sąjūdžio struktūros augimą Klaipėdoje galima traktuoti kaip socialinio komunikacijos tinklo plėtrą, kai pereinama nuo gana individualizuotų informacijos perdavimo kanalų, dažnai apsiribojančių atskiro individo socialiniu tinklu ir pažįstamų būreliu, prie labiau formalizuotų komunikacijos formų. Tokiomis prielaidomis grindžiama analizė rodo, kad aktyvus Sąjūdžio rėmimo grupių gausėjimas Klaipėdoje prasideda ne nuo ideologinio lūžio visuomenės sąmonėje, o nuo organizacinių klausimų sprendimo. Sąjūdžio formalizavimas leido peržengti individualizuotos komunikacijos tinklo ribas, išsprendė Sąjūdžio vadovybės teisėtumo klausimą, atvėrė platesnius kanalus centralizuotam informacijos perdavimui, kur kas didesnei auditorijai ir leido mobilizuoti masinę piliečių paramą. Šie teiginiai grindžiami 1988 m. Sąjūdžio ir oficialios spaudos analize, Sąjūdžio dokumentais ir Klaipėdos Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narių interviu medžiaga.

Pagrindiniai žodžiai: socialiniai judėjimai, mobilizacija, komunikacijos kanalai, socialiniai tinklai, Sąjūdis

Keywords: social movements, mobilisation, communication channels, social networks, the Reform Movement of Lithuania

Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio (LPS) ir jo organizacinė struktūra Klaipėdoje, kaip ir daugelyje kitų mažesnių Lietuvos miestų bei miestelių, pradėjo formotis 1988 m. liepos ir spalio mėnesiais, kaip tik vykstant

„Sąjūdžio žygiui per Lietuvą“ (Sirutavičius 2009; 65-73). 1988 m. liepos 6 d. iš kelių asmeniniais ryšiais grindžiamų nedidelių socialinių tinklų susiformavo būsimos politinio darinio pradinės užuomazgos – Klai-

¹ Straipsnis parengtas pagal Nacionalinės lituanistikos plėtros 2009-2015 metų programos tyrimo projekto „Sąjūdžio fenomenas: pilietinio judėjimo tinklaveikos studija“ medžiagą. Tyrimą finansavo Lietuvos mokslo taryba (sutarties Nr. LIT-1-29).

pėdos LPS iniciatyvinė grupė, kuri per kelis mėnesius išsikristalizavo ir tapo galingu struktūriniu tinklu Lietuvos vakarinėje dalyje. 1988-ųjų pabaigoje Lietuvos uostamiestyje Sąjūdis telkė apie 7 tūkst. aktyvių rėmėjų, koordinavo ne tik Klaipėdos, bet ir Gargždų, Juodkrantės bei Priekulės sąjūdininkus, padėjo steigti Sąjūdžio rėmimo grupėms mažesniuose miesteliuose, turėjo nuolatos veikiantį sekretoriatą ir nuolatinę būstinę, organizavo masines pilietines akcijas, leido laikraštį *Mažoji Lietuva* ir kėlė savo kandidatus 1989 m. kovo rinkimuose į TSRS Aukščiausią Tarybą.

Sąjūdžio atsiradimas Lietuvos uostamiestyje, kaip pažymėjo istorikas Vygantas Vareikis, „nors ir turėjo specifinių bruožų, nebuvo kuo nors ypatingas“ (2008; 2). Tuo metu panašūs pilietinės mobilizacijos procesai vyko visoje Lietuvoje. 1988-ųjų liepos–rugsėjo mėnesiais įvairiuose miestuose bei rajonuose susikūrusios pirmosios Sąjūdžio rėmėjų grupelės turėjo vieną visiems gerai suprantamą uždavinį. Reikėjo telkti visuomenės paramą, stiprinti Sąjūdį, kurti organizacinę struktūrą ir plėsti jo geografią. Nors pirmieji visuomenės mobilizavimo žingsniai ne visada duodavo greitų ir norimų rezultatų, iki Sąjūdžio steigiamojo suvažiavimo, įvykusio 1988 m. spalio 22–23 d. Vilniuje, Lietuvoje jau veikė daugiau nei tūkstantis regioninių Sąjūdžio organizacijų. Jos vienijo nuo 100 tūkst. iki 300 tūkst. narių (Bartkevičius 2009; 106).

Klaipėdos Sąjūdžio rėmimo grupių formavimosi dinamika 1988–1989 m. liudija (žr. 1 pav.), kad esminis proveržis Lietuvos uostamiestyje įvyko 1988-ųjų rugsėjį, t.y.

praėjus dviem mėnesiams po Klaipėdos LPS iniciatyvinės grupės susikūrimo. Kaip tik rugsėjis, o tikriausiai – antroji jo pusė buvo tas laikotarpis, kai uostamiestyje neįtikėtinais sparčiais susiformavo maždaug šimtas LPS rėmimo grupių, o aktyvių sąjūdžio rėmėjų skaičius išaugo nuo kelių šimtų iki kelių tūkstančių.

Kodėl visuomenės paramos Sąjūdžiui lūžis Klaipėdoje įvyksta rugsėjo mėnesį, o ne 1988-ųjų vasarą, kai visoje Lietuvoje aktyviai vyko įvairios LPS visuomeninės akcijos, lengvai galima paaiškinti „periferijos diskursu“. Klaipėdos Sąjūdžio plėtra priklausė nuo bendresnių socialinių procesų, tuo metu vykusių Lietuvoje. Pirma, ankstyvais LPS gyvavimo mėnesiais rėmimo grupėms kurtis „vietose“ dažnai trukdė informacijos stygius, jos nepatekimas į visuomenės informavimo priemones (Čepaitis 2010) ar visuomenės baimės (Laurinavičius ir Sirutavičius 2008; 111). Antra, mažesniuose Lietuvos miestuose Sąjūdžio formavimosi procesai priklausė nuo „centro“ – politinių įvykių Vilniuje arba respublikinės LPS iniciatyvinės grupės veiksmų (Sirutavičius 2008; 111–112; Sirutavičius 2009; 68).

Tačiau nuoroda į bendresnius socialinius procesus vis dėlto nepaaiškina, *kaip konkrečiai vyko* Sąjūdžio plėtra ir *kokie buvo lokalūs socialinio judėjimo formavimosi mechanizmai* periferijoje. Šiame skyriuje mėginsiu aptarti LPS struktūros formavimąsi Klaipėdos mieste 1988 metų liepos–gruodžio mėnesiais ir atsakyti į klausimus: kokią struktūrinę aplinkybę darė įtaką LPS plėtrai minėtuju laikotarpiu? Kokia buvo vietinės LPS struktūros formavimosi dina-

mika, organizacinės prielaidos, mechanizmai? Kas padėjo jai būti veiksmingai? Kodėl esminis lūžis įvyko būtent rugsėjo mėnesį, o ne anksčiau?

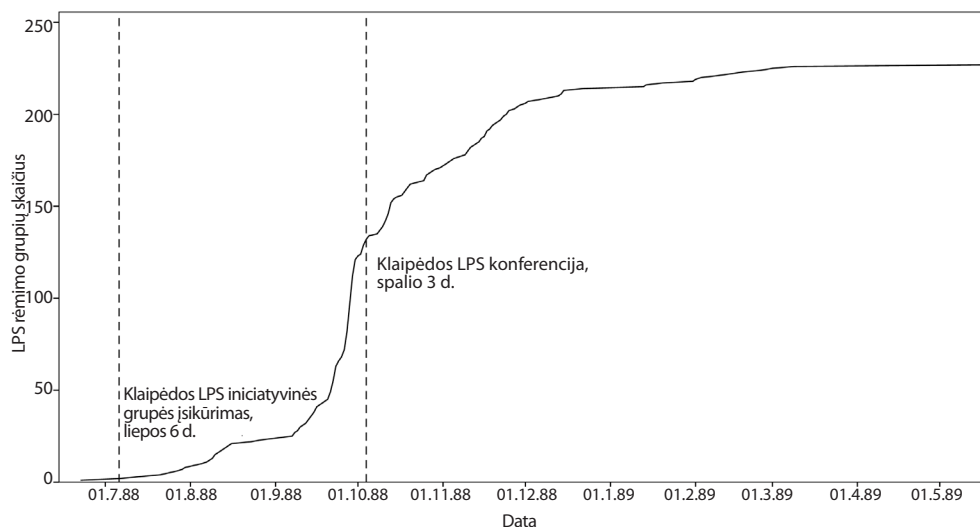
Pateiktoje ankstyvosios LPS struktūros Klaipėdoje analizėje siekiama dviejų tikslų: 1) peržengti tam tikras LPS istorijos diskurso tradicijas ir 2) pasiūlyti sociologinę LPS mobilizavimo proceso interpretaciją, pagrįstą *mobilizuojančio komunikacijos tinklo* sąvoka. Nors straipsnis skirtas Klaipėdai, kaip empiriniam atvejui, mus vis dėlto domina bendresni Sąjūdžio plėtros mechanizmai ir procesai. Tikėtina, kad pateikta metodologinė pozicija ir jos stimuliuojamos išvalgos gali būti pritaikytos ir kitiems konkrečioms atvejams – miestų ar miestelių Sąjūdžio formavimuisi pažinti. Savo analizei Klaipėdą pasirinkome pirmiausia todėl, kad buvo pasiekiami gana išsamūs duomenys apie

LPS rėmimo grupių kūrimosi dinamiką 1988 m.

Ankstyvoji Sąjūdžio istorija Klaipėdoje gana nuosekliai dokumentuota rašytojo Kosto Kauko knygoje *Sąjūdis Klaipėdoje* (1998) ir žiniasklaidoje publikuotuose Klaipėdos LPS iniciatyvinės grupės narių atsiminimuose², todėl siūloma interpretacija nėra išsamus istorinių įvykių, jų ideologinio ar politinio konteksto atpasakojimas. Tai veikiau struktūrinė analizė, kur mėginama laikytis griežtesnės metodologinės pozicijos, o socialiniam procesui suvokti taikomos analitinės sąvokos.

Prieš pereidamas prie konkrečios empirinės analizės, pirmiausiai trumpai pristatysiu vieną vyraujančią Sąjūdžio diskursą. Tai alternatyvos diskursas. Jis sutelkia dėmesį tik į labai specifinius socialinio vyksmo komponentus ir iš dalies trukdo suvokti Są-

² 2008 metais Klaipėdos LPS iniciatyvinės grupių atsiminimai buvo publikuoti kaip interviu ciklas dienraštyje *Vakarų ekspresas*. Ciklas buvo skirtas LPS 20-čio paminėjimui: Juodytė, G., „Sąjūdžio kronikos: drąsa pradėti. Architekto E. Andrijausko prisiminimai apie Sąjūdžio kūrimą Klaipėdoje“, *Vakarų ekspresas*, 2008 05 08, p.7; Juodytė, G., „Sąjūdžio kronikos: persitvarkyti – pirmiausiai įveikti savo baimes. Dailininko V. Karčiausko prisiminimai apie Sąjūdžio kūrimą Klaipėdoje“, *Vakarų ekspresas*, 2008 05 15, p.7; Juodytė, G., „Sąjūdžio kronikos: persitvarkyti – pirmiausiai įveikti savo baimes (II). Dailininko V. Karčiausko prisiminimai apie Sąjūdžio kūrimą Klaipėdoje“, *Vakarų ekspresas*, 2008 05 22, p.7; Juodytė, G., „Sąjūdžio kronikos: Atgimimo spauda. „Persitvarkymo naujienų“ ir „Mažosios Lietuvos“ laikraščių leidėjo G. Tomkaus prisiminimai“, *Vakarų ekspresas*, 2008 05 29, p.7; Juodytė, G., „Sąjūdžio kronikos: Atgimimo spauda. Apie laikraščio „Mažoji Lietuva“ leidybą“, *Vakarų ekspresas*, 2008 06 12, p. 6; Juodytė, G., „Sąjūdžio kronikos: ne kalvio Dionyzo teisybė. Juvelyro, metalo apdirbėjo D. Varkalio prisiminimai apie Sąjūdžio kūrimą Klaipėdoje“, *Vakarų ekspresas*, 2008 06 19, p.7; Juodytė, G., „Sąjūdžio kronikos: ne kalvio Dionyzo teisybė (II). Juvelyro, metalo apdirbėjo D. Varkalio prisiminimai apie Sąjūdžio kūrimą Klaipėdoje“, *Vakarų ekspresas*, 2008 06 26, p.7; Juodytė, G., „Sąjūdžio kronikos: kitataučių vėliavnešys. Apie klaipėdietį sąjūdininką A. Gazarianą“, *Vakarų ekspresas*, 2008 07 17, p. 6; Juodytė, G., „Sąjūdžio kronikos: kitataučių vėliavnešys (II). Apie A. Gazariano veiklą Atgimimo laikotarpiu“, *Vakarų ekspresas*, 2008 07 24, p.7; Juodytė, G., „Sąjūdžio kronikos: „Tikėjome tuo, ką darėme“. Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinės grupės nario A. Grublio prisiminimai“, *Vakarų ekspresas*, 2008 07 31, p. 7; Juodytė, G., „Sąjūdžio kronikos: dingę dokumentai. Sąjūdžio Klaipėdoje metraštininkės, mokytojos I. Stulpinienės atsiminimai“, *Vakarų ekspresas*, 2008 08 07, p. 7.

1 pav. **Sąjūdžio rėmimo grupių formavimasis Klaipėdoje 1988–1989 m.**

Pastaba: Grafike pavaizduota, kiek LPS rėmimo grupių veikė Klaipėdoje tam tikru laiku. Sudaryta pagal Klaipėdos Sąjūdžio rėmimo grupių sąrašą. *Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus fondai*, inv.nr.62.222.

jūdžio formavimosi procesą. Kaip alternatyva šiame skyriuje pateikiama kiek kitokia Sąjūdžio augimo interpretacija, kur LPS suprantamas kaip mobilizuojantis komunikacijos tinklas.

Likusi straipsnio dalis skirta struktūrinei Sąjūdžio raidos Klaipėdoje analizei. Mėginama parodyti, kaip 1988 m. liepos–gruodžio mėnesiais mieste susiformuoja LPS struktūra, gebanti mobilizuoti nemažą pilietinę paramą. Pasitelkus mobilizuojančio komunikacijos tinklo sąvoką, nustatomi pilietinės paramos telkimo mechanizmai ir LPS struktūros plėtra. Siekiama parodyti, kad LPS rėmėjų gretų augimas buvo labiau susijęs su organizaciniais Sąjūdžio struktūros pokyčiais nei su staigiomis ideologinėmis visuomenės sąmonės permainomis.

1. Alternatyvos diskursas

Socialinių judėjimų, turinčių išlaisvinimo, išsivadavimo, nacionalinio atgimimo ar kitokio protesto idėją, tyrimai dažnai grindžiami svarbia struktūrine prielaida: naujas judėjimas atsiranda hierarchinėje politinės, simbolinės ar socialinės galios struktūroje, kurioje vyksta kova siekiant užimti galios poziciją. Socialinis judėjimas atsiranda kaip priešprieša ar alternatyva vyraujančioms struktūroms ir egzistuojančioms organizacinėms formoms. Socialinės grupės mėgina kurti naujas struktūras, o tikriausiai – formalius ir neformalius komunikacijos tinklus, kurie panaudojami piliečių paramai mobilizuoti ir kolektyviniams veiksams organizuoti.

Minėtoji prielaida atrodo savaime suprantama, kadangi operuoja lengvai suvo-

kiamomis prasminėmis skirtimis – nauja/sena; inovatyvu/atgyvenę; progresyvu/stagnaciška; veiklu/inertiška. Taip pat iš jos išplaukia ir potencialaus konflikto bei dviejų sistemų nesuderinamumo samprata. Kitaip sakant, socialinis judėjimas yra naujas proveržis, formuojantis naujus socialinės komunikacijos tinklus, padedančius kurti naują tapatybę ir mobilizuoti įvairias socialines grupes. Jis visada yra priešprieša vyraujančioms struktūroms.

Akivaizdu, kad ankstyvoji Sąjūdžio raida lengviausiai suvokiama pasitelkus kaip tik alternatyvos diskursą. Įdomu, kad, skirtingai nei periferijos diskursas, kurį galima aptikti istorikų tekstuose, alternatyvos diskursas būdingesnis socialinio judėjimo dalyviams. Pavyzdžiui, daugelis sąjūdininkų savo atsiminimuose teigia, kad Sąjūdis buvo kažkas nauja ir kita. Šią nuostatą geriausiai iliustruoja Arvydo Juozaičio, LPS iniciatyvinės grupės nario ir vieno pagrindinių Sąjūdžio ideologų, žodžiai. Kalbėdamas apie Sąjūdžio kilmę, jis teigė: „...reikėjo sukurti tokią STRUKTŪRĄ, kuri būtų opozicinė valdžios struktūrai“ (Juozaitis 1990; 71).

1988–1989 m. alternatyvios struktūros siekis akivaizdžiausiai išreikštas ideologiniu lygmeniu. Buvo atsiribota nuo LKP, įtariai žvelgta į Sąjūdžio iniciatyvinėse grupėse esančius komunistų partijos narius ir komjaunuolius; kurti nauji socialiniai ir ekologiniai projektai bei vizijos; vartota nauja kalba ir kurti nauji viešieji diskursai. Tačiau LPS/LKP konfrontacija neapsiribojo tik ideolo-

gine priešprieša. Ji apėmė ir organizacinį lygmenį. 1988 m. įvairiose įmonėse bei darbo kolektyvuose kuriamos LPS rėmimo grupės pirmiausia buvo alternatyva tose institucinėse aplinkose veikusioms partinėms organizacijoms, o Sąjūdžio spauda – alternatyva oficialiajai spaudai.

Alternatyvos diskursas pasiūlo ir kitą galimą socialinio judėjimo dinamikos interpretaciją. Veiksmingu analitinio suvokimu instrumentu tampa „slopinimo“ santykis, kuris parodo, kaip naujo socialinio judėjimo atstovai neprileidžiami prie komunikacijos kanalų ir resursų, kontroliuojamų galią turinčios grupės. Akivaizdžiausias tokio slopinimo pavyzdys yra informacijos blokavimas oficialiose informavimo priemonėse. Kaip tik toks slopinimas suteikia impulsą kurti savarankišką žiniasklaidos infrastruktūrą – laikraščius ir spaudą, leidžiančią formuoti alternatyvų diskursą. Kitas pavyzdys galėtų būti naujo socialinio judėjimo atstovų atribojimas nuo resursų, kurie padėtų jį išviešinti ir pritraukti daugiau rėmėjų. Pavyzdžiui, valdžios organai neišduoda leidimų renginiams organizuoti arba leidžia organizuoti masinius renginius tik sunkiai pasiekiamose vietose, atitolusiose nuo simboliškai reikšmingų visuomeninių erdvių.

Sąjūdžio diskurse slopinimo modeliui iliustruoti pasitelkiami šie LPS istorijos faktai. Pirma, tai informacijos apie Sąjūdį ir jo organizuojamus renginius Vilniuje 1988 m. birželio mėnesį slopinimas respublikinėje spaudoje³. Virgilijus Čepaitis tai pavadino

³ Informacijos slopinimą apie LPS organizuojamus mitingus ankstyvuoju Sąjūdžio laikotarpiu geriausiai liudija *Sąjūdžio žiniose* išspausdinta anoniminė žinutė: „BŪTINA ŽINOTI, kad Sąjūdis, rengdamas didžiuosius mitingus Gedimino aikštėje ir Vingio parke, negalėjo pasinaudoti jokiais masinės komunika-

„informacijos blokada“ (2010; 74). LPS į šį slopinimą atsakė mitingu prie ELTOS birželio 29 d. ir liepos 9 d. mitingu, kur A.Juozaitis paragino boikotuoti *Tiesos* laikraštį (Laurinavičius ir Sirutavičius 2008; 103). Antra, ankstyvuojų LPS laikotarpiu respublikinėje spaudoje buvo formuojama neigiama nuomonė apie LPS, pateikiama kiek iškreipta informacija. Tokia padėtis žadino sąjūdininkų nepasitenkinimą ir nepasitikėjimą oficialiais informacijos kanalais, kontroliuojamais LKP⁴. Trečia, valdžios atsisakymas išduoti leidimus mitingams organizuoti ir griežta masinių mitingų kontrolė. Pavyzdžiui, 1988 m. birželio 14 d. mitingas Vilniaus Gedimino aikštėje, birželio 21 d. LPS demonstracija prie Lietuvos TSR Aukščiausios Tarybos rūmų, birželio 29 d. mitingas prie ELTOS rūmų nebuvo gavę valdžios leidimų ir laikyti nesankcionuotais⁵. 1988 m. rugpjūčio 2 d. LTSR AT Prezidiumo priimtas įsakas dėl mitingų ir demonstracijų tvarkos sudarė prielaidas valdžiai naudoti jėgą prieš demonstrantus ir mitingų dalyvius (Laurinavičius ir Sirutavičius 2008; 108–110). 1988 m. rugsėjo 16–17 d. per Ignalinos AE apkabinimo akciją neleista LPS organizuoti mitingo. 1988 m. rugsėjo 28 d. Lietuvos laisvės lygos akcija pasmerkti Molotovo-Ribbentropo paktą neturėjo

oficialaus valdžios leidimo, todėl prieš jos dalyvius buvo panaudotas smurtas (ten pat; 153–156).

Nors alternatyvos diskursas yra labai svarbus LPS istorinei reikšmei įvertinti, jis turi šio tokio ribotumo. Iš esmės susitelkiant į naujų struktūrinių darinių identifikavimą, jų genezės analizę bei konfrontacinį santykį su senais struktūriniais dariniais, negalima pilnutinai įvertinti *egzistavusios struktūrinės aplinkos poveikio* Sąjūdžiui konkrečiame mieste ar rajone. Alternatyvos diskursas neatsako į tam tikrus svarbius klausimus: kaip sąjūdiečiai pasinaudojo egzistavusia struktūrine aplinka ir jos komunikacijos tinklais Sąjūdžiui sustiprinti? Kokią įtaką socialinio judėjimo genezei turėjo jau egzistavusios organizacinės struktūros, kurioms ir buvo kuriamos alternatyvos?

2. Mobilizuojantis komunikacijos tinklas

Manychiau, alternatyvos diskursas, siūlydamas bendrą LPS formavimosi aiškinimo kryptį, – kad kuriama nauja struktūra, – šiek tiek riboja sociologinę LPS plėtros analizę. Jis neleidžia atpažinti paties Sąjūdžio augimo ir mobilizavimo proceso ir suvokti, kokiomis struktūrinėmis sąlygomis jis vyko.

cijos priemonėmis. Laikraščiai mūsų skelbimų nespausdino, TV ir radijas tylėjo. Tiesa, vieną kartą apie būsiantį mitingą Vilniaus radijas pranešė užsienietis (naktį), kitą kartą prasitarė net prezidentas V. Astrauskas (TV) ir iniciatyvinės grupės narys Z. Vaišvila („Komjaunimo tiesa“).“ *Sąjūdžio žinios*, nr.10, 1988 07 19, p. 3. Taip pat apie informacijos slopinimą užsimenama Laurinavičiaus ir Sirutavičiaus studijoje (2008) ir Čepaičio straipsnyje (2010).

⁴ Išsamiai 1988 m. birželio-rugsėjo mėn. Lietuvos spaudoje pasirodžiusių straipsnių apie LPS apžvalgą galima atrasti Žemaitytė, A., „Lietuvos spauda: Sąjūdžio priešininkai ir draugai“, *Sąjūdžio žinios. Suvažiavimo biuletenis* 1, 1988 10.

⁵ Apie tai rašyta „Sąjūdis – Lietuvos viltis“, *Sąjūdžio žinios. Suvažiavimo biuletenis* 1, 1988 10 21, p. 2–3.

Sakydamas „struktūrinėmis sąlygomis“, noriu atsiriboti tiek nuo ideologinio konteksto analizės, tiek nuo „herojinės istorijos“ naracijų, bylojančios apie vieno ar kelių asmenų grupės nuopelnus, indėlį bei įtaką socialinio darinio susiformavimui. Mėginant peržengti periferijos ir alternatyvos diskurso ribotumus, LPS, kaip socialinio judėjimo struktūros formavimasis gali būti tiriamas susitelkiant į organizacinės struktūros analizę, kur pagrindinis vaidmuo tenka *mobilizuojančio komunikacijos tinklo* sąvokai.

Mobilizuojančiu komunikacijos tinklu galima pavadinti tokią socialinių saitų (ryšių) sistemą, kuri garantuoja veiksmingą ir efektyvų informacijos perdavimą didelei populiacijai, o tai savo ruožtu leidžia greitai suburti žmones kolektyviniam veiksmui ir generuoti socialinio judėjimo plėtrai reikalingus resursus. Komunikacijos tinklo paskirtis yra efektyvus resursų telkimas, visuomeninės paramos organizavimas, žmonių švietimas ir naujo identiteto modelio kūrimas. Tokiam tinklui svarbūs keli elementai: 1) tinklo mazgai ir jų tarpusavio saitų struktūrinis apibrėžtumas; 2) informacijos perdavimo kanalų kontrolė; 3) informacija, susijusi su kolektyvinio veiksmo mobilizacija.

Pirma, socialinių saitų struktūra, kuri garantuoja informacijos perdavimą iš vieno

tinklo mazgo į kitus. Ją sudaro *struktūriškai neapibrėžti* ir *socialiai institucionalizuoti mazgai* (žmonės, pozicijos) ir juos jungiantys saitai. Trumpumo dėlei toliau tekste pirmus vadinsime neformalizuotais, o antrus – formalizuotais mazgais. *Struktūriškai neapibrėžti mazgai* ir saitai yra neformalių socialinių santykių sistema tarp individų, pagrįsta asmeniniais santykiais ir pažintimis, kur informacija tiesiogiai perduodama tik asmeniškai pažįstamiems žmonėms. Kitaip sakant, informacija cirkuliuoja tik tarp pažįstamų žmonių ir neformalaus bendravimo kanalais. Šie mazgai yra silpni mobilizacijos požiūriu, nes individui pasitraukus iš tinklo, informacija nebegali greitai ir efektyviai pasiekti tų tinklo taškų, kuriuos būtų galėjusi pasiekti, jei tas asmuo nebūtų pasišalinęs⁶. Informacijos perdavimas šiems individams gali sutrikti dėl įvairių priežasčių: jie yra nepažįstami arba menkai pažįstami tiems, kurie nori perduoti informaciją; nežinia, kokiais kanalais ir kaip su jais susisiekti. Susidarius tokiai socialinių ryšių sistemai struktūriškai neapibrėžto mazgo funkciją atliekančio individo niekas kitas negali pakeisti. *Socialiai institucionalizuoti mazgai* yra labiau formalizuota santykių sistema, kur efektyvi informacijos sklaida vyksta neatsižvelgiant į šią poziciją užimančio asmens individualumą.

⁶ Šiame tekste vartojamų „neformaliųjų ir formaliųjų mazgų“ sąvokų bei jomis apibūdinamų socialinių ryšių nereikėtų sutapatinti su panašiomis, bet iš esmės skirtingomis klasikinės tinklų analizės sąvokomis „stiprūs ir silpni ryšiai“. Pastaroji sąvoka, žymėdama ryšio „stiprumą“, nurodo emocinį ryšį, abipusį pasitikėjimą, socialinius mainus ir šio ryšio palaikymui skiriamo laiko intensyvumą. Todėl čia nekalbama apie tai, ar ryšių susietos mazgų pozicijos socialiniame tinkle yra struktūriškai apibrėžtos, ar ne. O tekste aptariami klausimai daugiau susiję su struktūrinėmis komunikacijos galimybėmis, atsirandančiomis dėl pozicijos apibrėžtumo ir formalizavimo. Plačiau apie „stiprius ir silpnus ryšius“ žr. Marko Granovetterio straipsnį „The Strength of Weak Ties“ (1978).

Tą poziciją gali užimti bet kuris individas ir veiksmingai nusiųsti žinią tiems subjektams, kurių pats nepažįsta. Komunikacija per formalizuotus mazgus vyksta efektyviai todėl, kad tą poziciją užimančiam individui iš karto pasiekiami visi formalūs komunikacijos kanalai.

Formalūs mazgai atsiranda drauge su tinklo viduje pripažįstamu, atpažįstamu ir griežčiau apibrėžtu narystės statusu, numatančiu kiekvieno individo veiklos pobūdį, pareigas, atsakomybę. Nemaža svarba čia tenka ir pozicijos įvardijimui, įteisinančiam narystę tinklo struktūroje. Jei susidaro neformalūs mazgai, narystę geriau suvokti kaip subjektyvų angažuotumą, neturintį jį objektyvuojančių žymių.

Antra, informacijos kanalai, kuriais vyksta komunikacija ir informacijos perdavimas. Galima išskirti stiprius ir silpnus kanalus⁷ – pagal kanalo komunikacijos kontrolę ir jos adresatų apskaitos laipsnį. Stiprieji kanalai jungia tuos tinklo mazgus, kuriuos tikrai pasiekia centralizuotai tinklu perduota informacija⁸. Dažniausiai formalaus mazgo atsiradimas reiškia ir stipraus komunikacijos

kanalo susiformavimą. Institucionalizuoti tinklo mazgai ir formalizuoti informacijos perdavimo kanalai leidžia apskaičiuoti galimos pilietinės paramos dydį. Esantieji tinklo centre žino, kokią adresatų auditoriją gali pasiekti perduodama informacija. Kita vertus, tiesioginis bei stiprus komunikacijos kanalas garantuoja ir efektyvesnę informacijos perdavimą iš tinklo periferijos į centrą. Stiprus kanalas leidžia informacijai cirkuliuoti dviem kryptim – iš centro į tinklo pakraščius ir iš pakraščių į centrą. Taip pat per tokius kanalus atsirandantis tinklo struktūrinių komponentų ryšys nebūtinai numato intensyvaus asmeninio ir socialinio saito buvimą tarp dviejų skirtingų mazgų. Stiprių kanalų pavyzdys galėtų būti ryšys tarp LPS iniciatyvinės grupės ir rėmimo grupės per pastarosios grupės įgaliotinį. Perduodant informaciją per rėmimo grupės įgaliotinį yra žinoma, kiek žmonių ši informacija tikrai pasieks ir kokios paramos galima tikėtis.

Silpniems tinklo kanalams būdinga tai, kada informacija perteikiama anonimiškai, o jos gavėjų skaičius išlieka nežinomas. Šiais kanalais dažniausiai mėginama pasiekti tuos

⁷ Sąvokų „stiprus ir silpnas kanalai“ nereikia painioti su minėtomis tinklų analizės sąvokomis „stiprūs ir silpni ryšiai“. Pastarosios sąvokos žymi sąveikos intensyvumą tarp dviejų mazgų, o „stipriojo kanalo“ sąvoka grindžiama informacijos perdavimo efektyvumu. Tai reiškia, kad „stiprus kanalas“ gali būti tiek stiprus, tiek silpnas ryšys. Nors mūsų vartojama būdvardžių pora „stiprus/silpnas“ gali sukelti nereikalingų asociacijų su klasikinėmis tinklų analizės teorijos sąvokomis ir painiavą, norėtume pabrėžti, kad šiame tekste sąvokos „stiprus ir silpnas kanalai“ bus vartojami mūsų apibrėžta prasme. Plačiau apie „stiprius ir silpnus ryšius“ žr. Granovetter (1978).

⁸ Tiesa, analizuojant konkrečius informacijos perdavimo efektyvumo atvejus galima kalbėti ir apie trukdžius, susijusius tiek su organizaciniais informacijos perdavimo nesklaidumais, tiek su pavienio asmens intencionalių ar nesąmonių informacijos srauto „blokavimu“. Esant šioms trukdžiams informacija gali ir nepasiekti formaliai apibrėžtų tinklo mazgų per tiesioginius informacijos kanalus. Tačiau mūsų analizei svarbus struktūrinis informacijos perdavimo aspektas, tad grynai dėl teorinio modelio išgryninimo mėginama suskliausti atsitiktinius trukdžius ir jų priežastis, kurie tikrai neišvengiami realiaame gyvenime.

socialinio tinklo mazgus, kurie nepriklauso formaliai tinklo struktūrai, bet kurie potencialiai gali būti mobilizuoti kolektyviniam veiksmui. Informacija jais juda tik iš centro į tinklo pakraščius ir anapus jų. Geriausias silpnų komunikacijos kanalų pavyzdys yra žiniasklaida, kurioje spausdinami kvietimai į renginius ar mitingus. Kokią auditoriją pasieks pranešimas ir kiek jis suburs kolektyviniam veiksmui lieka nežinoma iki pat renginio ar mitingo pradžios. Kitaip sakant, informaciją skleidžiantys centrai negali pilnutinai kontroliuoti jos plitimo proceso ir prognozuoti pilietinės paramos dydžio.

Trečia, tinklu sklindanti informacija, kuri skirta kolektyviniam veiksmui mobilizuoti, t.y. visoms organizacinėms kolektyvinio veiksmo formoms, būdingoms opoziciniams socialiniams judėjimams. Kolektyvinis veiksmas gali būti pilietinės akcijos, mitingai, piketai, parašų rinkimas, aukų rinkimas, koncertai, suvažiavimai, susirinkimai ir pan. Tačiau mobilizacija gali būti susijusi ne tik su žmonių subūrimu į mitingus ar piketus, o ir su išteklų mobilizavimu – finansinių išteklų telkimu, materialiais ištekliais, vietų gavimu renginiams, organizacine technika. Kitaip sakant, mobilizacijos tinkle svarbi ne tik cirkuliuojanti ir generuojama „minkštoji medžiaga“ – informacija, pinigai, pilietinė parama, o ir „kietoji infrastruktūra (fizinė medžiaga)“, kuri padeda mobilizuoti ir įgyvendinti kolektyvinį veiksma – posėdžių ir konferencijų salės, koncertų estrados ir mitingų vietas, žiniasklaidos skyreliai skelbimams, telefono linijos.

Pripažįstant minėtąsias prielaidas, LPS galima laikyti mobilizuojančiu komunikaci-

jos tinklu, kurį sudaro ir struktūriškai neapibrėžti, ir socialiai institucionalizuoti mazgai, o ankstyvąją LPS struktūros raidą suvokti kaip struktūriškai neapibrėžtų mazgų vartimą institucionalizuotomis pozicijomis ir stipriais komunikacijos kanalais. 1988 m. vasarą atsiradusius sporadiskus, neapibrėžtus ir asmeniniais santykiais grįstus komunikacijos tinklo mazgus pakeičia griežta hierarchinė struktūra, turinti aiškiai apibrėžtas struktūrines pozicijas ir stiprius saitus.

Žvelgiant į LPS būtent iš tokios metodologinės perspektyvos, apie ankstyvąją Sąjūdžio laikotarpį galima kalbėti ne tik kaip apie naujo socialinio-komunikacinio tinklo kūrimą, kur svarbu buvo sukurti alternatyvią struktūrą. Sąjūdis pirmiausia kūrė *veiksmingą mobilizuojančią* struktūrą, gebančią sutelkti akivaizdžią ir didžiulę piliečių paramą.

Alternatyvos sąvoka svarbi ideologinio LPS ir LKP supriešinimo kontekste, o socialinio judėjimo mobilizacijai svarbus veiksmingumas. Aišku, negalima nepaisyti LPS ideologijos poveikio Sąjūdžio gretoms gausėti. Ideologija formavo vidinį pavienio individo apsisprendimą tapti LPS nariu ar rėmėju, bet ne struktūrinės ir materialios sąlygos, kuriomis jis ištis tapo socialiai reikšmingu Sąjūdžio dalyviu. Kitaip sakant, individo ideologinis angažuotumas nereikšė savaiminio tapimo integralia LPS tinklo dalimi, veikusia kaip laidininkas ir leidusia tinklu cirkuliuoti informacijai. Ideologinis angažuotumas tikrai nebuvo paskutinėje vietoje, jis gal net buvo pati svarbiausia priežastis, nulėmusi spartų LPS augimą. Tačiau nuo ideologinio angažuotumo klausimo norėtume atsiriboti ir apsisistoti tik ties struktūrine tinklo analize.

Sąjūdis Klaipėdoje 1988 m. Pagrindiniai įvykiai	
Birželio 22 d.	Klaipėdos Vydūno klubas savo narių susirinkime išreiškia paramą LPS.
Liepos 6 d.	Paminklų restauravimo projektavimo institute susirinkę architektai, dailininkai ir menininkai nutaria įsteigti Klaipėdos LPS iniciatyvinę grupę.
Liepos 10 d.	Per Jūros šventę Klaipėdos LPS grupės nariai organizuoja parašų rinkimo akciją už ekologinių ir senamiesčio problemų sprendimą mieste, viešai pasirodo su tautine trispalve vėliava centre, pražygiuoja pagrindine miesto gatve nuo centro iki Vasaros estrados, viešai paskelbia apie LPS iniciatyvinės grupės įkūrimą Klaipėdoje vykstant roko grupių „Bix“ ir „Antis“ koncertams. Pasirodo Klaipėdos LPS iniciatyvinės grupės laikraštis <i>Persitvarkymo naujienos</i> , vėliau jis pavadinamas <i>Mažąja Lietuva</i> .
Liepos 21 d.	Klaipėdos LPS iniciatyvinės grupės narių ir klaipėdiečių apsilankymas Bando-mojoje laivų remonto įmonėje, kur svarstomi Klaipėdos piliavietės išsaugojimo klausimai ir galimybės atverti miestui prieigas prie Kuršių marių. Dalyvauja apie 30 žmonių.
Rugpjūčio 4 d.	Masinis mitingas prie Celiuliozės ir kartono kombinato dėl Celiuliozės virimo ce-cho uždarymo ir ekologinių problemų mieste. Mitinge dalyvauja miesto valdžios atstovai, Klaipėdos LPS iniciatyvinės grupės nariai ir sąjūdininkai iš Vilniaus.
Rugsėjo 3 d.	Žaliųjų akcija „Apkabinkime Baltiją“, per ją išsakomas priekaištas dėl katastrofiškos ekologinės Baltijos jūros būklės. Per akciją II Melnragėje įvyksta mitingas, kuriame kalba Klaipėdos LPS iniciatyvinės grupės nariai ir svečiai iš Vilniaus.
Rugsėjo 8 d.	LPS susitikimas su visuomene Žvejų kultūros ir sporto rūmuose. Organizuojami du susitikimai – vienas lietuvių kalba, kitas – rusų.
Rugsėjo 23-25 d.	Ekologinis žygis Minija ir Klaipėdos kanalu iki miesto III vandenvietės.
Spalio 4 d.	Klaipėdos miesto LPS konferencija, per kurią išrenkama Klaipėdos LPS taryba ir Sąjūdžio suvažiavimo deputatai.
Spalio 8 d.	Masinis mitingas Vasaros estradoje dėl Konstitucijos pataisų.
Spalio 17 d.	Oficialus trispalvės vėliavos iškėlimas virš Muzikinio teatro.
Lapkričio 21 d.	Miesto visuomenės susitikimas su TSRS Aukščiausiosios Tarybos ir LTSR Aukščiausiosios Tarybos deputatais klaipėdiečiais Muzikiniame teatre.
Lapkričio 24 d.	Per Klaipėdos žaliųjų susirinkimą įkuriamas ekologinis klubas „Žvejėnė“.
Lapkričio 26 d.	Masinis mitingas Vasaros estradoje, kur palydimi TSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatai klaipėdiečiai į TSRS Aukščiausiosios Tarybos sesiją
Gruodžio 22 d.	Fotografijų parodos „Atgimimo žingsniai“ atidarymas Klaipėdos fotografijos salo-ne.

3. LPS tinklo formavimasis Klaipėdoje 1988-aisiais

Mobilizuojančio komunikacijos tinklo struktūros formavimasis Klaipėdoje prasideda atsiradus vietinei LPS iniciatyvinei grupei ir sukūrus jos veiklos principų projektą⁹. 1988 m. liepos 18 d. Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Klaipėdos iniciatyvinė grupė priėmė Veiklos principus apibrėžiantį dokumentą, kuriame numatytas hierarchinės Sąjūdžio struktūros funkcionavimas mieste:

„Sąjūdžio struktūra: grupės, probleminės komisijos, Taryba ir jos sekretoriatas bei konferencija.

Sąjūdžio grupės gali būti steigiamos įvairiuose darbo kolektyvuose, mokslo ar mokymo įstaigose. Grupės jungia aktyvius persitvarkymo Sąjūdžio šalininkus, padeda įgyvendinti Sąjūdžio tikslus šiuose kolektyvuose.

Probleminės komisijos jungia tam tikros srities specialistus, sprendžiančius neatidėliotinas visuomeninio gyvenimo problemas Lietuvoje.

Sąjūdžiui vadovauja ir rėmimo grupių veiklą telkia taryba, turinti juridinio asmens teisę. Iki pirmosios Sąjūdžio konferencijos Tarybos funkcijas vykdo steigiamajame susirinkime išrinkta iniciatyvinė grupė. Sąjūdžio taryba perrenkama kiekvienos konferencijos metu.

Sekretoriato ir Tarybos funkcijas numato Sąjūdžio konferencija. (*Mažoji Lietuva* 1988 07 22)

Pagal šį projektą Sąjūdžio rėmimo grupės turėjo tapti tais taškais, per kuriuos LPS, kaip organizacinė struktūra, turėjo plėstis ir mobilizuoti visuomenės paramą Klaipėdoje.

1988-aisiais LPS tinklo plėtra ir Sąjūdžio rėmimo grupių formavimasis Klaipėdoje vyko trimis etapais:

I etapas (liepa–rugpjūtis). LPS rėmimo grupės darbo kolektyvuose kuriasi gana spontaniškai. Komunikacija tarp šių grupių ir iniciatyvinės grupės grindžiama silpnaisiais informacijos kanalais. Susikūrusios grupės centralizuotai neregistruojamos. Iniciatyvinė grupė dar aktyviai neskatina kurtis rėmimo grupes. Iniciatyvinė grupė nežino, kiek mieste yra LPS rėmėjų, kuriuos būtų galima mobilizuoti kolektyviniam veiksmui.

II etapas (rugsėjis). Sparčiai gausėja rėmimo grupių, ypač prieš LPS miesto konferenciją. LPS iniciatyvinės grupės nariai aktyviai imasi inicijuoti rėmimo grupių atsiradimą darbo kolektyvuose. Rėmimo grupės pradamos registruoti. Informacija centralizuotai perduodama LPS vidiiniu tinklu. Piliečių mobilizacijai aktyviau pasitelkiami oficialiosios žiniasklaidos kanalai.

III etapas (spalis–gruodis). Mieste nuosaikiai gausėja rėmimo grupių. Dažniausiai jos darbo kolektyvuose kuriamos padedant iniciatyvinės grupės nariams. Sustiprėja ir aktyviai veikia Sąjūdžio spauda. Sąjūdį padeda stiprinti ankstesni mobilizacijos mechanizmai. Jį pradeda remti naujai besikuriančios visuomeninės organizacijos.

Kadangi kiekvienu etapu LPS tinklo plėtra įgyja kiek kitokį struktūrinį pobūdį, analizuojant ankstyvojo LPS Klaipėdoje formavimąsi pasitelkiami du matmenys. Pirmas – struktūrinio mazgų tinklo formavimasis, susijęs su formalios LPS struktūros kristali-

⁹ Pastarasis dokumentas parengtas vadovaujantis vilniečių iniciatyvinės grupės veiklos principais, kurie buvo publikuoti *Sąjūdžio žiniuose*, 1988 07 07, nr.7, p. 17.

zavimusi ir LPS rėmimo grupių dinamika; antras – kolektyvinio veiksmo ir mobilizacijos mechanizmai.

3.1. I etapas. Tinklo kūrimasis ir mobilizacijos pradžia (1988-ųjų liepa–rugpjūtis)

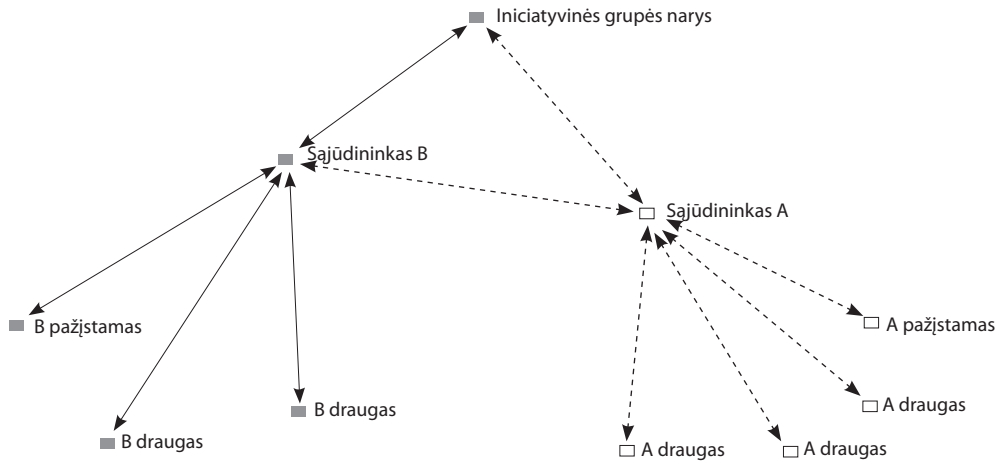
3.1.1. Struktūros užuomazgos

LPS struktūra pradėta formuoti Klaipėdoje per 1988 m. liepos 6 d. susirinkimą Paminklų restauravimo projektavimo institute, ten nutarta kurti Sąjūdį uostamiesityje. Susirinko 36 žmonių grupė, kuri per asmenines pažintis ir kontaktus pradėjo burti klaipėdiečius į Sąjūdį. Žvelgiant į susirinkimą iš mobilizacijos galimybių vertinimo perspektyvos, svarbu atkreipti dėmesį į vieną iš pirmo žvilgsnio lyg ir nereikšmingą faktą. Per pirmąjį susitikimą buvo sudarytas dalyvių sąrašas, kuris iš dalies sudarė prielaidas kurti gerokai platesnį socialinės komunikacijos tinklą ir peržengti asmeninėmis pažintimis pagrįstus mažus socialinės sąveikos būrelius. Sąraše buvo nurodytos dalyvių pavardės, jų darbovietės arba profesija¹⁰. Kolektyvinio veiksmo mobilizacijai dalyvių sąrašas svarbus kaip organizacinis resursas. Sąrašo pavardės nurodė potencialius komunikacijos adresatus (mazgus),

kuriems galėjo būti perduota informacija ir kurie savo ruožtu jau galėjo perduoti ją toliau, t.y. veikti per savo asmeninius pažįstamus, informuoti draugus bei kolegas ir šitaip plėsti bendresnį neformaliosios komunikacijos tinklą.

Kadangi sąraše nebuvo nurodyti dalyvių kontaktai – telefonai ar adresai, tai informacijos sklaida tarp skirtingų mikrotinklų, pavyzdžiui, architektų ir menininkų, galėjo vykti tik per asmeninius ryšius. Šiuo etapu kai kurie naujai besiformuojančio tinklo mazgai (žmonės) potencialiai galėjo likti izoliuoti, kadangi nebuvo aiškus informacijos perdavimo kanalas, leidžiantis pasiekti konkretų individą. Kalbant hipotetiškai, informacija visus tinklui priklausančius individus veiksmingai galėjo pasiekti tik tada, jei jie bendrai dalyvaudavo sąjūdininkų susitikimuose, kartu atsidurdavo vienoje fizinėje erdvėje, o apie tolesnį kolektyvinį veiksmą išgirdavo kaip tik per tokį susirinkimą. Jei konkretus žmogus nedalyvaudavo susirinkime, jis savo nebuvimu automatiškai sumažindavo komunikacijos tinklą. Informacija nebepasiekdavo ne tik jo, bet ir jo asmeninių pažįstamų, t.y. „nematomų“ tinklo mazgų, kurie neturėjo jokių saitų su kitais tinklui priklausančiais žmonėmis (žr. 2 pav.).

¹⁰ Susirinkusieji pagal profesiją: architektai: Andrijauskas E., Bartkus R., Manomaitis S., Sabeckis A., Šliogeris V., Trakumaitė D., Andriulionienė V., Jurgaitienė R., Noreikienė R., Paulionienė V., Stripinė S., Šatkauskaitė V., Šliogerienė L., Bakienė D. Menininkai: Baratovas I., Damijonaitis A., Ivanauskas D., Kavaliauskas L., Karčiauskas V., Lukšas A., Varkalis D., Burbienė G., Daugintytė Z. LTSR Konservatorijos fakultetų dėstytojai ir studentai: Grajauskas J., Grajauskienė E., Varnas R., Poškus R., Mockevičiūtė V., Mačionytė J. *Tarybinės Klaipėdos* redakcijos darbuotojai: Cesiulienė R., Tomkus G. Fotografijos meno draugija: Dapkevičius A., Jankūnas A. Kino mėgėjų draugija: Bagdonavičius V. Kiti asmenys: Noreika T. (studentas), Sadauskaitė Z. (ekskursijų gidė).

2 pav. Informacijos sklaida per asmeninius ryšius

Diagramoje pavaizduota situacija, kai, išnykus vienam tinklo mazgui (sąjūdininkui A), informacija nebesiekia jo asmeninių pažįstamų (sąjūdininko A draugų ir pažįstamų). Linijos rodo informacijos perdavimo kanalus.

Liepos 6 d. naujai susikūręs socialinis tinklas neturėjo aiškios struktūros. Buvo sunku įvertinti jo, kaip mobilizuojančio kolektyvinį veiksmą darinio, galimybes, nežinota, kiek žmonių įmanoma suburti į visuomeninę akciją ar mitingą. Vadovauti sąjūdininkams ėmėsi pirmojo susitikimo iniciatoriai – Vytautas Šliogeris, Edmundas Andrijauskas ir Vytautas Karčiauskas.

3.1.2. Pirmoji visuomeninė akcija

Per liepos 6 d. susirinkimą nutarta, kad reikia viešai pareikšti apie LPS Klaipėdos iniciatyvinės grupės susikūrimą. Šiam tikslui pasirinkta liepos 10 d., kai mieste vyko Jūros šventės renginiai. Konkretūs veiksmai buvo derinti liepos 7–8 d. kartu su Vilniaus LPS

iniciatyvinės grupės nariu ir roko grupės „Antis“ lyderiu Algirdu Kaušpėdu.

Nors iš šių ir vėlesnių susitikimų nėra išlikę dokumentinių liudijimų, pirmomis dienomis nauji socialiniai saitai formavosi spontaniškai, labai sparčiai, o pats Sąjūdžio rėmėjų tinklas greitai plėtėsi. Tuo metu dar nebuvo aiškios komunikacinės struktūros, tad informacija apie vėlesnių susitikimų vietas¹¹, laiką ir bendrus veiksmus buvo sužinoma arba per tiesiogiai vykstantį susirinkimą, arba per asmeninius kontaktus. Neformaliosios komunikacijos kanalai veikė gana veiksmingai, nes per kelias dienas prie naujai atsiradusio darinio prisidėjo daugiau žmonių, formavosi organizacinis Klaipėdos LPS iniciatyvinės grupės branduolys.

¹¹ Sąjūdininkai labai greitai pakeitė savo susirinkimų vietą. Po poros pirmų susitikimų Paminklų restauravimo projektavimo institute Sąjūdžio iniciatyvinė grupė savo veiklą perkėlė į Kraštotyros draugijos patalpas, Mažoji g. 4.

Pirma vieša LPS Klaipėdos iniciatyvinės grupės akcija įvyko liepos 10 d. per Jūros šventę. Miesto centrinėje gatvėje keli LPS nariai atsistojo su tautine vėliava ir rinko gyventojų parašus dėl Klaipėdos pilies restauravimo, senamiesčio apsaugos bei Celiuliozės ir kartono kombinato Celiuliozės cecho uždarymo¹². Vėliau iniciatyvinės grupės nariai su tautine vėliava pražygiavo per miestą – nuo senamiesčio iki Vasaros koncertų estrados, kur vyko roko grupių „Antis“ ir „Bix“ koncertas¹³.

Prieš grupės „Antis“ pasirodymą LPS Klaipėdos iniciatyvinės grupės nariai paskelbė, kad uostamiestyje įkurtas Sąjūdis. LPS iniciatyvinės grupės nario V. Šliogerio, turėjusio pranešti žinią apie LPS Klaipėdoje, pasirodymas scenoje nebuvo iš anksto derintas su koncerto organizatoriais, kurie kontroliavo patekimą į sceną bei įgarsinimo techniką. Viešai pasisakyti proga atsirado tik dėl asmeninių kontaktų – „Anties“ grupės lyderis susitarė su koncerto organizatoriais,

kuriuos asmeniškai pažinojo jau iš anksčiau¹⁴.

Viešas pareiškimas buvo svarbus ne tik dėl savo ideologinio turinio, kad Klaipėdoje atsirado persitvarkymo politiką remianti LPS grupė, bet ir dėl judėjimo mobilizacijos. Buvo viešai nurodytas LPS Klaipėdos iniciatyvinės grupės būstinės adresas. Tai reiškė, kad buvo įvardytas aiškus komunikacinės erdvės taškas, ir norintieji prisidėti prie Sąjūdžio jau turėjo informacijos, kaip surasti iniciatyvinės grupės narius ir tai padaryti. Kiek šis paskelbimas apie LPS buvo panaudotas kaip struktūrinė galimybė plėsti Sąjūdžio tinklą, sunku įvertinti, nes iki liepos pabaigos dar nebuvo aiškios Klaipėdos LPS organizacinės struktūros.

Organizaciškai ir pagal žmonių mobilizavimo veiksmingumą besiformuojantis tinklas buvo dar labai silpnas. Tai geriausiai parodo viena iš ankstyvųjų visuomeninių akcijų. LPS iniciatyvinė grupė liepos 21 d. nutarė suorganizuoti miesto visuomenės

¹² Įdomu, kad pirmasis viešas tautinės vėliavos iškėlimas liepos 10 d. Klaipėdoje sutapo su kita labai svarbia politine aplinkybe. Dieną prieš tai, t.y. liepos 9 d., Vilniuje, Vingio parke, įvyko XIX konferencijos delegatų susitikimas, per kurias A. Brazauskas pareiškė, kad Lietuvos Vyriausybė nusprendė įteisinti tautinę trispalvę (Laurinavčius ir Sirutavičius 2008; 101).

¹³ Grupių „Bix“ ir „Antis“ koncertai Klaipėdoje, Smiltynėje, prasidėjo per Jūros šventę, liepos 9 d., t. y. viena diena anksčiau, nei įvyko viešas Klaipėdos LPS iniciatyvinės grupės prisistatymas. Nors liepos 9 d. koncerte grupių repertuaras buvo identiškas ir buvo susirinkusios minios žmonių, apie LPS per šį koncertą neužsiminta. Koncerte grupės nedemonstravo ir jokios tautinės atributikos.

¹⁴ Koncerto organizatorius Henrikas Žižys, Klaipėdos medienos apdirbimo kombinato klubo diskotekų vedėjas, jau pažinojo Algirdą Kaušpėdą anksčiau. Jie susipažino 1988 m. pavasarį, kai Klaipėdos roko grupė „Prognozė“ dalyvavo vienoje iš Vilniaus studentų švenčių ir grojo kartu su „Antimi“. Būtent A. Kaušpėdas paprašė organizatorių, kad per koncertą būtų leista surengti nedidelį „mitingėlį“: „Kai buvo tas renginys [L. K. – liepos 10 d. koncertas], kai mes organizavome visą renginį, aš net nežinojau, kad ten bus koks nors Sąjūdžio grupės pasirodymas. Nieko nežinojau kaip organizatorius. Paskui Kaušpėdas sako: „Čia žmonės truputi pakalbės, kadangi čia – Atgimimas, kadangi čia – Sąjūdis, kad trispalvės toleruoja ir t. t.“ O mes – visa mūsų organizatorių kompanija – sakome: „Gera, ką jau čia... Jei milicija nepradės stabdyti, jokios problemos nėra“... Bet tiesioginio kontakto su Sąjūdžio žmonėmis nebuvo.“ Interviu su H. Žižiu, 2011 m. kovo 3 d.

susitikimą su Bandomosios laivų remonto įmonės vadovais dėl Klaipėdos pilievių išsaugojimo ir restauravimo. Kadangi pilievių buvo įmonės teritorijoje, uždaroje ir saugomoje erdvėje, kur žmonėms buvo sunku patekti, susitikimu-ekskursija siekta apsilankyti šiame objekte ir parodyti jį klaipėdiečiams. Sumanymas buvo tikrai patrauklus, tačiau dėl informacijos sklaidos sutrikimų į šį susitikimą atėjo tik apie 30 žmonių. Vėliau LPS iniciatyvinės grupės nariai šiek tiek apgailestavo, kad atėjo tiek mažai žmonių¹⁵.

Pirmieji Sąjūdžio žingsniai 1988-ųjų liepos mėnesį Klaipėdoje leidžia teigti, kad Sąjūdžio, kaip mobilizuojančio komunikacijos tinklo, struktūra pirmiausia buvo grindžiama struktūriškai neapibrėžtais mazgais ir silpnais saitais. Informacija cirkuliavo tik per asmeninius kontaktus, todėl daugelis veiksmų buvo sporadiški. Besiformuojanti socialinio tinklo struktūra dar negalėjo pasiekti akivaizdesnio veiksmingumo, t.y. nepajėgė sutelkti kritinės žmonių masės ir padėti kolektyviniam veiksmui tapti masiškam.

3.1.3. Pirmosios rėmimo grupės

Pirmosios LPS rėmimo grupės Klaipėdoje pasirodė kur kas anksčiau, nei susibūrė Klaipėdos LPS iniciatyvinė grupė. Anksčiau, savo paramą Sąjūdžiui pareiškė Vydūno klubas (1988 m. birželio 22 d.)¹⁶ ir Klaipėdos miesto ligoninės medikai, – jie Sąjūdžio rėmimo grupę įkūrė liepos pradžioje¹⁷.

Po pirmo paskelbimo apie LPS per Jūros šventę Sąjūdžio rėmimo grupės mieste steigėsi labai atsargiai ir vangiai. Pavyzdžiui, rugpjūčio viduryje, Klaipėdos LPS iniciatyvinės grupės žiniomis, mieste egzistavo 19 rėmimo grupių gamyklose (Kaukas 1998; 58). Jos galėjo vienyti apie 460–600 Sąjūdžio rėmėjų¹⁸. Tokia situacija iniciatyvinės grupės netenkino. Aktyvesnio rėmimo grupių kūrimosi mieste buvo pasigendama net iki rugsėjo vidurio. Klaipėdos sąjūdininkams rėmimo grupių plėtra tapo aktualiu organizaciniu klausimu, kurį reikėjo nedelsiant spręsti, aktyviai skatinti Sąjūdžio rėmėjų telkimą darbo kolektyvuose.

Vangų LPS rėmimo grupių formavimosi procesą liepos ir rugpjūčio mėne-

¹⁵ Šis nusivylimas buvo išsakytas Klaipėdos LPS laikraštyje *Mažoji Lietuva*, nr.2, 1988 07 22.

¹⁶ Vydūno klubo narių susirinkimo protokole rašoma: „Povilanskas [L.K. – Ramūnas Povilanskas, Vydūno klubo išdininkas] supažindina su Sąjūdžio persitvarkymui remti veikla Vilniuje, pažymėdamas, kad Sąjūdis laiko save TSKP pagalbininku. Reikalas [L.K. – Šarūnas Reikalas, Klaipėdos Vydūno klubo pirmininkas] pasiūlo Vydūno klubą laikyti Sąjūdžio rėmėju. Šiuo klausimu balsuojama ir pasiūlymas priimamas“. *Vydūno klubo metraštis*, 1988 06 22, p. 9.

¹⁷ Interviu su V. Mikulskiu, 2010 m. liepos 1 d.

¹⁸ Remiantis Klaipėdos LPS rėmimo grupių sąrašu, iki rugpjūčio vidurio mieste buvo įsikūrusios tik 4 rėmimo grupės, vienijusios 87 žmones. Skaičius 460–600 yra išvestinis, paskaičiuotas atsižvelgiant į visų 1988–1989 m. registruotų rėmimo grupių didumą. Pirmą, apskaičiuoti vidurkiai: a) kokio maždaug didumo buvo viena rėmimo grupė Klaipėdoje; b) kokio maždaug didumo buvo viena rėmimo grupė, skaičiuojant atmetus 5 proc. nuo didžiausių ir mažiausių grupių. Gauti vidurkiai rodo, kad vidutinio didumo grupė galėjo vienyti nuo 26 iki 34 žmonių. Antra, šis skaičius padaugintas iš 15, t. y. skaičiaus tų rėmimo grupių, kurios nebuvo pažymėtos duomenų registre. Trečia, prie gauto skaičiaus pridėtas žinomų registruotų grupių narių skaičius.

siais Klaipėdoje galima paaiškinti keliomis aplinkybėmis. Pirmiausia, tenykštėje LPS struktūroje dar vyravo neapibrėžti mazgai ir individualizuoti komunikacijos kanalai. Informacijos sklaida iš esmės vyko taip: rėmimo grupių nariai atvykdavo į sąjūdininkų susirinkimus (organizuojamus Sąjūdžio būstinėje antradieniais ir ketvirtadieniais), gaudavo informaciją ir vėliau ją perduodavo savo kolektyvams. Centralizuotas informacijos perdavimo tinklas tuo metu tik kūrėsi. Jei iniciatyvinės grupės narys asmeniškai nepažinodavo konkrečios rėmimo grupės nario, bendravimas su juo ir informacijos perdavimas buvo įmanomas tik per bendrus sąjūdininkų susitikimus.

Antra, rėmimo grupėms atsirasti galėjo sutrukdyti ir bendras informacijos apie LPS trūkumas, ypač miesto laikraštyje *Tarybinė Klaipėda*. Liepos–rugpjūčio mėnesiais oficialus miesto dienraštis labai vangiai formavo visuomenės nuomonę apie LPS.

Pirma žinutė, o tikriaus – du sakiniai apie LPS iniciatyvinės grupės atsiradimą Klaipėdoje vietos žiniasklaidoje pasirodė liepos 13 d. – dideliame reportaže apie Jūros šventę¹⁹. Antra užuomina apie Sąjūdį pasirodė liepos 26 d.: *Tarybinės Klaipėdos* skaitytoja savo laišku kvietė Klaipėdos LPS iniciatyvinę grupę plačiau prisistatyti miestiečiams²⁰. Pirmas išsamus ir pozityvus straipsnis apie Sąjūdį miesto laikraštyje pasirodė tik rugpjūčio 4 d., išspausdinus didelį interviu su iniciatyvinės grupės nariais, paaiškinančiais LPS esmę ir siekius Klaipėdos mieste²¹. Vėliau, rugpjūtį, *Tarybinėje Klaipėdoje* buvo išspausdinti dar 8 tekstai, kuriuose paminėtas Lietuvos persitvarkymo sąjūdis²². Publikuotose tekstuose iš esmės buvo gvildinama ideologinio LPS apibrėžimo problema, o ne aktyviai raginama remti Sąjūdį ar steigti jo rėmimo grupes. Diskursyvi erdvė oficialiojoje vietos žiniasklaidoje formavosi labai lėtai, o naujo pilietiškumo suvokimas dar tik

¹⁹ „Kol „Antis“ rengėsi koncertui, žodis buvo suteiktas Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio Klaipėdos rėmimo grupės nariams. Paminklų restauravimo projektavimo instituto projektų vyriausias inžinierius Vytautas Šliogeris supažindino su Sąjūdžio tikslais, kurie neturi nieko bendro su nacionalizmu, šovinizmo apraiškom.“ Martinkus P., Zvonkuvienė J., Tomkus G., „Sausumoje, vandenyje, ore“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 07 13, nr.161, p. 8.

²⁰ „Ir vis dėlto... Vis dėlto man asmeniškai liko nemalonus kartėlis nuo įsiaudrinusių žmonių skandavimo [L.K. – per liepos 10 d. koncertą, kai prisistatė Klaipėdos LPS iniciatyvinė grupė]. Gal aš ir neteisi, gal ko nesupratu, bet, atmetus emocijas, norėčiau žinoti, kodėl triukšmavo ir reikalavo „laisvės“ pasipuošę, trykštantys sveikata ir energija jaunuoliai ir merginos? Kokios laisvės jiems stinga? Kokie neteisėti draudimai jiems taikomi ir kuo „pažemintas“ Klaipėdos miestas... Aiškumo dėlei ir įvairiausiems gandams paneigti, manau, reikėtų suteikti progą laikraščio puslapiuose pasireikšti neseniai įsikūrusios Lietuvos TSR persitvarkymo sąjūdžio Klaipėdos iniciatyvinės grupės nariams. Įdomu būtų sužinoti šio Sąjūdžio programą, tikslus ir uždavinius.“ Lapkrytė V., „Svarbiausia – gerbti vienas kitą“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 07 26, nr.171, p. 2.

²¹ Interviu spaudai parengė tuometinis Tarybinės Klaipėdos redaktorius Antanas Stanevičius. „Pažintis su persitvarkymo sąjūdžiu“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 08 04, nr. 178, p. 5.

²² 1988 m. rugpjūčio mėn. LPS vardas buvo paminėtas šiuose *Tarybinės Klaipėdos* straipsniuose: Tomkus, G., „Prieš dvasinę stagnaciją...“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 08 10, nr.183, p. 8; Nastopka, V., „...ir gamtos teršėjus“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 08 10, nr.183, p. 8; Klinga, A., „Branginkime tautų draugystę“, *Tarybinė*

daigino ideologines kolektyvinio veiksmo prielaidas.

3.1.4. Pirmasis mitingas

Nors rėmimo grupių mieste būta labai nedaug, liepos pabaigoje – tik keletas²³, ir komunikaciniai saitai silpni, Klaipėdos LPS iniciatyvinė grupė kartu su „Žemynos“ klubo rugpjūčio 4 d. suorganizavo masinį ekologinį mitingą prie Celiuliozės ir karto no kombinato dėl Celiuliozės virimo cecho uždarymo. Mitingas buvo sankcionuotas, per jį viešai kalbėjo valdžios atstovai, „Žemynos“ dviračių žygio per Lietuvą organizatoriai, Klaipėdos LPS iniciatyvinės grupės nariai.

Mitingo organizavimas įdomus tuo, kad informacija apie jį nebuvo skelbta per jokiais viešas informavimo priemones – nei LPS laikraštyje *Mažoji Lietuva*, nei oficialiame miesto laikraštyje *Tarybinė Klaipėda*. Žinia apie organizuojamą mitingą iš esmės galėjo pasklisti tik vidiniu sąjūdininkų tinklu, jų socialinėse grupėse ir per rėmimo grupių atstovus, tad žmonės kolektyviniam veiksmui subūrė neformalieji informacijos kanalai. Mitinge dalyvavo ne tik architektų, menininkų ir žurnalistų grupelės, kurios telkėsi aplink iniciatyvinės grupės narius, bet ir

kitos profesinės grupės. Kai kurie klaipėdiečiai informaciją apie organizuojamą mitingą buvo gavę aplinkiniais keliais, o dar kiti prie mitingo dalyvių prisidėjo tiesiog atsitiktinai praeidami pro šalį.

Pamėginkime įvertinti, kokios tuo metu buvo LPS tinklo mobilizacinės galimybės ir kiek jis pajėgė suburti žmonių į mitingą? Liudytojų teigimu, mitinge dalyvavusių žmonių skaičius galėjo siekti 1–1, 5 tūkst. Atsižvelgiant į tai, kad tuo metu Klaipėdoje galėjo būti iki 150–200 aktyvių Sąjūdžio rėmėjų ir kad mieste lankėsi negausus ekologinio dviračių žygio dalyvių būrelis, kiekvienas klaipėdietis sąjūdininkas į mitingą turėjo atsivesti nuo 5 iki 10 naujų žmonių – savo asmeninių pažįstamų, kurie dar nepriklausė vietos Sąjūdžio tinklui.

Vertinant šį LPS tinklo potencialą, būtina atsižvelgti ir į dvi kitas struktūrines aplinkybes, kurios netiesiogiai galėjo daryti įtaką gausesniam dalyvių susibūrimui. Pirmia, tai oficialus valdžios leidimas organizuoti mitingą. Kadangi leidimo svarstymas ir išdavimo procesas buvo susijęs su informacijos sklaida vidiniais valdžios institucijos kanalais, tikėtina, kad informacija apie organizuojamą mitingą „nutekėjo“ ir iš valdžios institucijų. Žinia apie planuojamą

Klaipėda, 1988 08 12, nr. 185, p. 2; ELTA „Tikri ir tariami kaltininkai“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 08 16, nr. 188, p. 7; „Vilkas, vilkas!“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 08 17, nr. 190, p. 7; „Pasidalykite atmintimi“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 09 19, nr. 191, p. 2; Norkus, R., „Tiesos siekimas. Skaitytojai atsiliepia į A. Klingos laišką redakcijai „Branginkime tautų draugystę“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 08 28, nr. 198, p. 2; „Laukiame aktyvios pagalbos“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 08 30, nr. 199, p. 1.

²³ Pagal Klaipėdos LPS rėmimo grupių sąrašo duomenis, iki rugpjūčio Klaipėdoje buvo įsikūrusios tik 2 LPS rėmimo grupės. Tačiau žinant tai, kad liepos mėnesį apie kai kurių LPS rėmimo grupių egzistavimą iniciatyvinė grupė galėjo ir nežinoti, jų mieste iš tikrųjų galėjo būti šešios ar septynios ir telkti apie 150–200 sąjūdininkų.

renginį galėjo pasklisti ne tik vidiniu LPS komunikacijos tinklu, bet ir tarp dirbančių valdininkų, turinčių išduoti leidimą. O šie jau savo ruožtu galėjo netiesiogiai paskleisti žinią tarp savo artimųjų ir pažįstamų, tarp kurių gal ir atsirado norinčių ateiti į mitingą. Paradoksalu, kad mitingų sankcionavimo procedūra atliko ne tik teigiamo ar neigiamo verdikto funkciją – leisti ar neleisti organizuoti mitingą, o ir netiesiogiai didino galimų informacijos adresatų skaičių. Antra aplinkybė susijusi su tuo – valdžios atstovų dalyvavimas mitinge. Jei mitinge buvo planuojamas valdžios atstovo pasisakymas, informacija apie tai automatiškai sklisdavo ir šio žmogaus socialiniu tinklu bei tarp artimųjų.

Abu procesai – leidimo išdavimas ir valdžios rengimasis viešai pasirodyti – skatino papildomą informacijos sklaidą tuose socialiniuose sluoksniuose ir tinkluose, apie kuriuos nežinojo renginio organizatoriai. Informacija pasiekdavo daugiau adresatų, nei galėjo perduodant ją tik vidiniu LPS tinklu. Tai sukėlė netiesioginį mitingo dalyvių skaičiaus kumuliacijos efektą. Kitaip sakant, netiesiogiai dalyvių skaičių padidino tos struktūros, kurioms alternatyva buvo LPS

komunikacijos tinklas. Tokią situaciją galima pavadinti netiesioginiu pasinaudojimu esamomis struktūromis, kuris padidina mobilizuojančio komunikacijos tinklo efektyvumą ir prisideda prie kolektyvinio veiksmo masiškumo.

Išsakyto teiginio nereikėtų suprasti taip, kad žmones labiau į mitingą skatino ateiti ten pasisakantys valdžios atstovai ar išduotas leidimas. Ne. Čia nesvarstomos vidinės paskatos ar nuogastavimai, galėję paskatinti arba slopinti norą tapti kolektyvinio veiksmo dalyviu. Kalbama apie struktūrines galimybes, susijusias su informacijos sklaidos procesu, efektyvumu ir ją gaunančių adresatų gausėjimu.

Mitingas buvo svarbus ne tik tuo, kad sutelkė nemažai žmonių kolektyvinam protesto veiksmui, o ir kitu aspektu. Mitingas telkė ne tik žmones, kurių dalyvavimas leido akivaizdžiai pajusti visuomenės paramą, jis mobilizavo ir finansinius resursus. Mitinge rinktos finansinės lėšos Sąjūdžiui remti. Per valandą surinkta tikrai tuo metu įspūdinga suma – 2 700 rublių²⁴.

Ankstyvuojų Sąjūdžio laikotarpiu mitingai tapo efektyviu mechanizmu rinkti finansiniams ištekliams²⁵. Ir šis mechanizmas

²⁴ Tai užfiksuota anoniminėje žinutėje: „Dažnai teiraujamasi, kur Sąjūdis panaudoja surinktas lėšas ir koks likimas tų reikalavimų, kuriuos pasirašė klaipėdiečiai. Mitinge prie CKK surinkome 2 700 rublių. 195 rb. išleisti 2 vaizduojamoms, įamžinusioms mitingus, 115 rb. – medžiagoms, vėliavoms, transparantams, kitai atributikai. 500 rb. perduoti „Atgajos“ ekologijos klubui.“ *Mažoji Lietuva*, nr.4 (data nenurodyta, bet spėjama, kad laikraščio numeris pasirodė 1988 09 02).

²⁵ A. Grublio, Klaipėdos LPS iniciatyvinės grupės ir pirmosios Klaipėdos LPS miesto tarybos nario atsiminimai apie vieną Sąjūdžio mitingų: „...Prie Vasaros estrados per mitingą surinkome du maišus pinigų. Vasaros estrada ištuštėjo, žmonės išėjo, likome trise – vairuotojas, Nijolė Laužikienė ir aš pats – su dviem celofaniniais maišais pinigų. Iš tų trijų niekas nežino, kur nešti tuos pinigus. Sąjūdžio būstinėje negali palikti, nes KGB gali atimti. Aš sakau: „Aš namo nenešiu.“ Vairuotojas: „Aš senukas. Gali kas nors man

veikė kur kas geriau ir greičiau nei kiti lėšų gavimo būdai, – ar tai būtų spaudoje publikuoti kvietimai paremti LPS, nurodant banko sąskaitas pinigams pervesti²⁶, ar tai būtų mokamų kultūros renginių organizavimas ir per juos surinktų lėšų pervedimas Sąjūdžiui²⁷. Per mitingus organizuojamas pinigų rinkimas nereikalaudavo jokių didelių papildomų pastangų. Pirma, pinigai buvo aukojami pasidavus emociniam pakilimui, tad rėmėjų gretos buvo labai didelės. Antra, toks rėmimo būdas nereikalavo sudėtingų veiksmų sekos: eiti į banką, jame pildyti pervedimo dokumentus, išgryninti pinigų ar kitokių papildomų veiksmų, kuriems specialiai reikėtų skirti laiko ar dėl kurių kur nors nuvykti. Trečia, tokia pinigų gavimo forma, skirtingai nei kiti būdai, leido išsaugoti finansinių Sąjūdžio rėmėjų anonimiškumą. Informacija, kas ir kokia suma parėmė Sąjūdį, niekur nebuvo fiksuojama. Tad psichologiškai iki minimumo buvo sumažinta įsivaizduojama galimų persekiojimų baimė, – kad prieš Sąjūdžio rėmėjus bus imtasi represijų.

3.1.5. Savarankiška spauda:

Mažoji Lietuva

Ankstyvuoju LPS formavimosi laikotarpiu iniciatyvinės grupės laikraštis *Mažoji Lietuva* tapo svarbiu komunikacijos resursu. Organizacinį jo branduolį sudarė jauni *Tarybinės Klaipėdos* žurnalistai ir redakcijos darbuotojai.

Laikraštyje spausdinti tekstai ir pranešimai atliko 4 funkcijas: a) *ideologinę* – buvo pateikiami aktualūs miesto ekologijos, paveldosaugos bei istorinės atminties klausimai, paaiškinama LPS pozicija visuomeniniais klausimais ir kuriamas naujos pilietinės tapatybės modelis; b) *emocinę* – buvo spausdinami eilėraščiai, dainos ar entuziastingų skaitytojų laišukai; c) *kronikos* – buvo pristatomi neseni įvykiai mieste, kaip antai LPS rėmimo grupių susikūrimas, mintingai, visuomeninės akcijos, LPS narių susitikimai su visuomene; d) *organizacinę* – publikuojama informacija, skirta žmonėms ir ištekliais mobilizuoti, pavyzdžiui, skelbimai apie būsimus renginius, LPS narių kontaktai, banko sąskaitos. Nors laikraštyje aki-

ką bloga padaryti ir pinigus atimti.“ Tai vėliau nutarėme, kad pinigus pasaugosiu aš ir kad turiu juos parsivežti namo.

Parsivežiau tuos pilnus maišus namo. Žmona pamatė. Tuo metu pinigų trūko, tai ji sako: „Velnias! Gal kokius 500 rublių pasiimkime?...Vis tiek niekas nežinos.“ Tai tuo metu su ja mirtinai susipykome... Jausmas iš to karto toks, kad minia tave pastatė prieš atsakomybės faktą. Visą naktį nemiegojau, o ankstyvą rytą nuvežiau maišus, kuriuos buvome užrišę ir pasirašę. Juos atidaviau. Man šis atsiminimas liko visam gyvenimui.“ Interviu su A. Grubliu, 2010 m. rugpjūčio 13 d.

Panašūs ir D. Varkalio atsiminimai apie rugpjūčio 4 d. mitingą. „Netoli vėliavos stovėjo urna aukoms, bet niekas nieko ten nemetė. Pabaigoje nusprendžiau pirmą kartą gyvenime prieiti prie mikrofono, pasakyti keletą žodžių ir paprašyti aukų laikraščiui *Mažoji Lietuva*. Žmonės atsiliepė, netrukus prie dėžės išsirikiavo aukotojų eilė“ (Kaukas 1998; 46).

²⁶ LPS banko sąskaitos, į kurias norintieji paremti Sąjūdį galėjo pervesti pinigus, labai greitai pasirodė tiek *Sąjūdžio žiniose*, tiek Klaipėdos LPS iniciatyvinės grupės leidinyje *Mažoji Lietuva*.

²⁷ Spalio–lapkričio mėn. Klaipėdoje buvo organizuoti 2 klasikinės muzikos koncertai, per kuriuos surinktos lėšos buvo pervestos Sąjūdžiui.

vaizdžiai vyravo ideologiniai ir emociniai tekstai, Sąjūdžio plėtros analizei aktualesni yra būtent organizaciniai pranešimai, kurių pradžioje tikrai nebuvo daug.

Liepos–rugpjūčio mėnesiais pasirodo keturi pirmieji Klaipėdos LPS laikraščio numeriai (pirmas numeris, pavadintas *Persitvarkymo naujienomis*, pasirodo liepos 10 d.; antras, jau pavadintas *Mažąja Lietuva* – liepos 22 d.; trečias – pirmomis rugpjūčio dienomis; ketvirtas – rugsėjo pradžioje). Pirmoji organizacinė informacija išspausdinta antrame numeryje (liepos 22 d.). Tai buvo dvi žinutės: 1) kur ir kada renkasi LPS iniciatyvinės grupės nariai Klaipėdoje²⁸; 2) LPS banko sąskaitos Klaipėdoje ir Vilniuje²⁹. Ši informacija buvo spausdinama beveik kiekviename vėlyvesniame *Mažosios Lietuvos* numeryje.

Abi žinutės svarbios socialinio judėjimo mobilizacijai. Susitikimų vieta ir laikas leido pritraukti tuos žmones, kurie neturėjo tiesioginio ryšio su sąjūdininkais, nepriklausė socialinėms jų grupėms ar tinklams. Ši žinia buvo skirta tai auditorijai, socialinėms grupėms ir individams, kurie buvo už besiformuojančio tinklo veikimo ribų. Žinutė, kur rasti Sąjūdį, buvo labai svarbi, nes tuo metu sparčiai augo susidomėjimas juo, žmonės ieškojo informacijos ir Sąjūdžio atstovų³⁰. Tai rodė, kad rėmėjų tinklas spontaniškai

plečiasi ir jau yra peržengęs sąjūdininkų asmeninių pažįstamų ribas. Mieste sparčiai gausėjo gana nestruktūruotos ir anoniminės rėmėjų gretos.

Informacija apie banko sąskaitą irgi buvo svarbi. Ji sudarė struktūrines prielaidas telkti finansinius išteklius, reikalingus socialinio judėjimo plėtrai, ir nurodė tokio telkimo kanalus. Norintys paremti Sąjūdį žmonės jau žinojo, kaip tai galima padaryti ir kur pervesti pinigus. Tačiau piliečių norą finansiškai paremti Sąjūdį, ypač ankstyvuoju laikotarpiu, galėjo stabdyti subjektyvūs nuogastavimai ir neapibrėžtas valdžios požiūris į LPS. Kadangi pinigų pervedimas per banką buvo vykdomas centralizuotai, Sąjūdžiui skirta parama negalėjo išlikti anonimiška. Tikėtina, jog baimė dėl to, kad jėgos struktūros gali panaudoti bankuose saugomą informaciją apie finansinius Sąjūdžio rėmėjus prieš juos pačius, galėjo veikti kaip trukdantis veiksnys. Šis finansinių išteklių telkimo mechanizmas tapo efektyvesnis kiek vėliau – lapkričio–gruodžio mėnesiais, kai LPS struktūra jau buvo sutvirtėjusi, o Sąjūdžio politinės galios jau nebuvo galima ignoruoti.

Rugpjūčio pabaigos *Mažosios Lietuvos* numeryje pasirodo nauja organizacinė informacija. Pirmą kartą išspausdinami detalūs LPS iniciatyvinės grupės kontaktai.

²⁸ Klaipėdiečiai buvo kviečiami į LPS iniciatyvinės grupės susirinkimus antradieniais ir ketvirtadieniais 17 val. 30 min., adresu Mažoji g. 4.

²⁹ LPS sąskaita Klaipėdoje buvo atidaryta Antano Kontauto vardu. LPS sąskaita Vilniuje buvo registruota Juliaus Juzeliūno vardu.

³⁰ Interviu su N. Laužikiene, 2010 m. spalio 30 d.

³¹ Lektorių sudėtis 1988 m. rugpjūčio–lapkričio mėnesiais keitėsi pagal vidinę iniciatyvinės grupės konfigūraciją. Pirmieji lektoriai buvo V. Šliogeris, E. Andrijauskas, A. Kontautas, E. Gentvilas, Z. Šličytė.

Nurodomos lektorių pavardės, jų telefonai, su kuo tartis dėl Sąjūdžio spaudos pakabinimo darbo kolektyvų stenduose³¹. Lektoriais buvo LPS iniciatyvinės grupės nariai, kurie dažniausiai vykdavo į susitikimus su darbo kolektyvais, kalbėdavo aktualiais ekologijos, paveldo, teisės klausimais ir padėdavo steigti rėmimo grupes. Darbo kolektyvai, norintys steigti rėmimo grupę, jau žinojo, į ką galima kreiptis pagalbos, ką pasikviesti į steigiamąjį posėdį, kur gauti metodinės medžiagos, kaip steigti grupę ir pan.

Informacinė žinutė leidžia spėti, kad rugpjūčio mėnesį vidinis LPS iniciatyvinės grupės darbo pasiskirstymas ir struktūra tampa aiškesni, neformalieji LPS iniciatyvinės grupės ir kitų Sąjūdžio rėmėjų komunikacijos saitai pakeičiami formaliaisiais kanalais, neapibrėžti tinklo taškai virsta aiškesnėmis struktūrinėmis pozicijomis. Mobilizuojančio komunikacijos tinklo struktūra įgyja aiškesnę formą, kur LPS iniciatyvinė grupė vis veiksmingiau pradeda formuoti socialinio judėjimo procesą.

Mažosios Lietuvos laikraštis pirmaisiais savo gyvavimo mėnesiais įdomus tuo, kad jame nebūdavo publikuojami jokie kvietimai į tuo metu LPS organizuotas akcijas ar kokie pranešimai apie artėjančius renginius. Laikraštyje nebuvo kvietimų nei į mitingą prie CKK rugpjūčio 4 d., nei į Baltijos jūros apkabinimo akciją rugsėjo 3 d., nei į LPS iniciatyvinės grupės susitikimą su visuomene Žvejų kultūros ir sporto rūmuose rugsėjo 7 d. Sunku pasakyti, kodėl *Mažoji Lietuva* tuo metu neatliko kolektyvinio veiksmo mobilizavimo funkcijos, kuri

dažniausiai ir siejama su alternatyvia žiniasklaida. Galima tik spėti, jog taip nutiko dėl to, kad laikraštis buvo leidžiamas neperiodiškai – kartą per dvi ar keturias savaites, o visuomeninės akcijos buvo organizuojamos kur kas greičiau, nei buvo parengiamas ar pasirodydavo naujas *Mažosios Lietuvos* numeris.

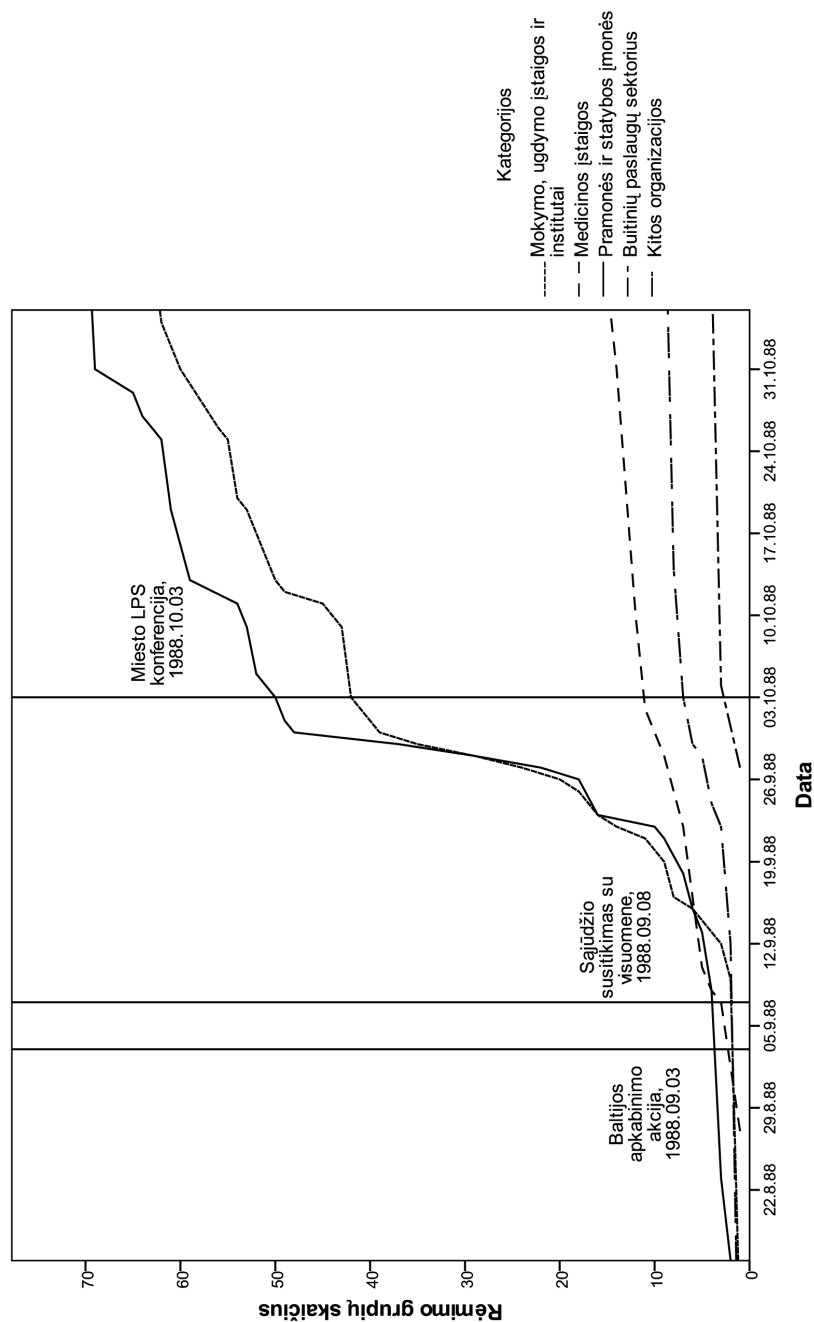
3.2. II etapas. Mobilizacija (1988-ųjų rugsėjis)

3.2.1. LPS augimas ir auginimas

Rėmimo grupės Klaipėdoje pradeda sparčiai steigtis rugsėjį, ypač antroje mėnesio pusėje. Per kelias savaites mieste atsiranda beveik 100 naujų rėmimo grupių, kurios vienija apie 4, 5 tūkst. Sąjūdžio rėmėjų. Rėmimo grupės pradeda aktyviai kurtis įvairiose mokymo įstaigose, pradėjusiose dirbti po vasaros atostogų, ir pramonės įmonėse (žr. 3 pav.). Rugsėjo pabaigoje Klaipėdoje veikė beveik 120 LPS rėmimo grupių, kurios telkė apie 5 tūkst. aktyvių sąjūdininkų (žr. 4 pav.).

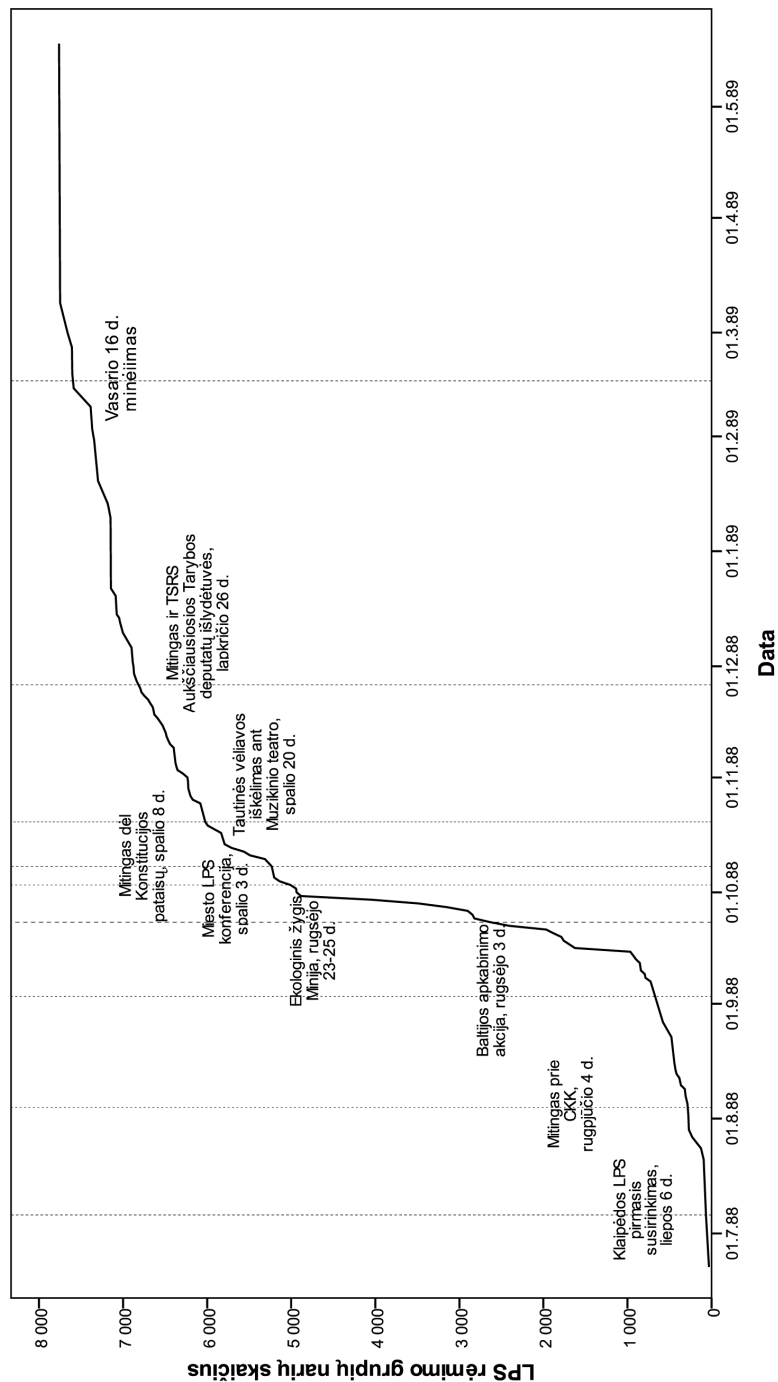
Akivaizdu, kad Sąjūdžio augimo ir „aušinimo“ procesą smarkiai nulėmė sėkmingai veikiantys anksčiau susiformavę LPS struktūriniai dariniai ir praktikos: 1) LPS iniciatyvinės grupės organizacinis branduolys; 2) nusistovėjusi LPS iniciatyvinės grupės susitikimų su visuomene tvarka; 3) LPS laikraštis *Mažoji Lietuva*.

Klaipėdos LPS iniciatyvinė grupė pilnutinai susiformavo rugpjūčio pabaigoje–rugsėjo pradžioje. Ją sudarė 21 žmogus. Visi jie buvo aiškiai pasiskirstę globojamas sritis ir

3 pav. LPS rėmimo grupių augimas Klaipėdoje 1988-ųjų rugsėjį

Sudaryta pagal Klaipėdos Sąjūdžio rėmimo grupių sąrašą. *Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus fondai*, inv.nr.62.222.

4 pav. LPS rėmimo grupių narių skaičius 1988–1989 m. ir svarbiausi Sąjūdžio įvykiai Klaipėdoje
Sudaryta pagal Klaipėdos Sąjūdžio rėmimo grupių sąrašą. Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus fondai, inv.nr.62.222.

organizacinius darbus³². Nors grupėje tuo metu vyko šiokia tokia vidinės kompozicijos kaita – aktyviau įsitraukė nauji žmonės, buvo perskirstomi organizaciniai darbai, – iniciatyvinės grupės struktūra ir atsakomybė už tam tikras sritis išliko gana stabili. Vieni organizavo renginius, kiti palaikė ryšius su valdžios institucijomis, treči vykdė švietėjišką veiklą, o dar kiti tvarkė ūkinius klausimus.

Rugsėjo mėnesį grupės nariai vis dažniau pradėjo lankytis darbo kolektyvuose, viešai kalbėti apie Sąjūdžio tikslus, inicijuoti kurtis rėmimo grupes ir palaikyti glaudžius ryšius su jomis. Į šį procesą įsitraukė vis daugiau iniciatyvinės grupės narių. Rugsėjo mėnesį visuomenės švietimu rūpinosi ir darbo kolektyvuose lankydavosi 5 asmenys, o rugsėjo mėnesį „aiškinamąjį darbą“ jau dirbo 10 žmonių grupelė³³.

Teisybė, to, kad sparčiai buvo steigiamos rėmimo grupės ir suaktyvėjo iniciatyvinės grupės „švietėjiškas“ darbas, neturėtume interpretuoti taip, kad LPS struktūros buvo formuojamos „iš viršaus“ (Sirutavičius 2009;

Bartkevičius 2009). Dažniausiai iniciatyva kildavo iš pačių darbo kolektyvų, kuriems reikėdavo, kad jų apsisprendimas būtų sustiprintas, ar praktinės pagalbos steigiant rėmimo grupę³⁴. Rugsėjo mėnesį norintiesiems įsteigti LPS rėmimo grupę buvo kur kas lengviau susisiekti su iniciatyvine grupe nei liepos–rugsėjo mėnesiais. Kaip jau minėta, iniciatyvinės grupės narių pavardės, globojamos sritys ir kontaktai buvo nuolat skelbiami *Mažajoje Lietuvoje*. Norint susisiekti su jais, neberekėjo veikti per asmeninius pažįstamus ir jų tinklus. Komunikacijos kanalai, vedantys į vietinį LPS centrą, buvo aiškūs, adresatai, į ką kreiptis, – irgi.

Tuo laikotarpiu *Mažoji Lietuva* ėjo nedideliu tiražu ir buvo platinama per vidinį sąjūdininkų tinklą. Tačiau nuo rugsėjo vidurio Sąjūdžio spaudai buvo išskirtas informacijos langas centrinėje miesto gatvėje, prie „Vaivos“ kinoteatro (Kaukas 1998; 50). Ten buvo iškabinami naujausi *Mažosios Lietuvos* ir *Sąjūdžio žinių* numeriai. Juos galėjo paskaityti visi praeiviai. Laikraščio numeriai „nenusėdavo“ pas pavienius asmenis. Toks

³² Organizacinio iniciatyvinės grupės branduolio sudėtis: Acus Arūnas, Andrijauskas Edmundas, Čepas Vytautas, Gentvilas Eugenijus, Grublys Algirdas, Karčiauskas Vytautas, Kaukas Kostas, Kontautas Antanas, Laužikienė Nijolė, Mikulskis Vaclovas, Miniotas Kęstutis, Plečkaitis Vytautas, Ruzgutė Rūta, Stankevičienė Regina, Staševičiūtė Ramunė, Šličytė Zita, Šliogeris Vytautas, Tomkus Gintaras, Ulevičius Rimas, Varkalis Dionizas, Žalys Aleksandras (Kaukas 1998; 65–67).

³³ Skaičius rekonstruotas pagal laikraštyje *Mažoji Lietuva* (nr.3–7) spausdintus iniciatyvinės grupės narių sąrašus, kuriuose buvo nurodytos konkrečių žmonių pavardės ir atsakomybės sritys. Kuriant rėmimo grupes rugsėjo mėnesį aktyviai dalyvavo V. Šliogeris, E. Andrijauskas, A. Kontautas, E. Gentvilas, Z. Šličytė, V. Mikulskis, K. Kaukas, D. Varkalis, V. Čepas, K. Miniotas.

³⁴ Eugenijaus Gentvilo, Klaipėdos LPS iniciatyvinės grupės ir pirmosios Klaipėdos LPS miesto tarybos nario, atsiminimai apie LPS rėmimo grupių kūrimą: „Dažniausiai būdavo taip, kad atsiranda norinčių sukurti Sąjūdžio rėmimo grupę savo kolektyve ir kviečia ką nors iš Sąjūdžio tarybos. Na, tada aš ir lekiu. Nelabai būdavo taip, kad nuvažiuoji, susitari su direktoriumi „Leisk man čia pakalbėti“, ir tada atsiranda Sąjūdžio rėmimo grupė. Ne. Pirmiau pačiame kolektyve atsiranda grupelė žmonių, kurie pasikviečia ką nors iš centro ar iš Sąjūdžio tarybos paderinti veiksmų – ką darysime, vardan ko darysime.“ Interviu su E. Gentvilu, 2010 m. rugsėjo 4 d.

laikraščio ir informacijos viešinimas garantavo platesnę komunikaciją ir leido pasiekti didesnę auditoriją. Vis daugiau žmonių žinojo, kaip susisiekti su Sąjūdžio iniciatyvine grupe.

LPS formavimo „iš viršaus“ tezė paneigta ir kitas faktas. Rugsėjo mėnesį Klaipėdos iniciatyvinė grupė organizavo ir kitų renginių bei akcijų, kurioms reikėjo sutelkti savo organizacinius išteklius, ir tai neleido visiškai atsidėti rėmimo grupių steigimui. Rugsėjis buvo intensyvus visais aspektais: reikėjo organizuoti Baltijos apkabinimo akciją (rugsėjo 3 d.), LPS susitikimą su visuomene Žvejų kultūros ir sporto rūmuose (rugsėjo 8 d.), ekologinį žygį Minija ir Klaipėdos kanalu (rugsėjo 23–25 d.); įvyko aštuoni LPS iniciatyvinės grupės narių bei rėmimo grupių susitikimai; buvo aktyviai rengiamasi spalio pradžios renginiams – LPS miesto konferencijai (spalio 3 d.) ir mitingui dėl Konstitucijos pataisų (spalio 8 d.). Vien tik dėl laiko stygiaus nebuvo galima tikėtis, kad iniciatyvinės grupės nariai dalyvaus visuose vietinių rėmimo grupių steigiamuosiuose susirinkimuose.

Spartų rėmimo grupių augimą veikiau paaiškina Sąjūdžio formalizavimo procesas ir gebėjimas intensyviau išnaudoti tas komunikacijos struktūras, kurioms Sąjūdis kūrė alternatyvas.

3.2.2. Registracija ir formalizavimas

Rugsėjo mėnesį prasideda gana aktyvi LPS rėmimo grupių registracija. Iniciatyvinė grupė mėgina surinkti informaciją apie LPS rėmėjų gretų augimą ir kurti duomenų bazę, kuri būtų sėkmingai panaudojama centralizuotai informacijai perduoti ir kolektyviniam veiksmui mobilizuoti³⁵. Registruojant žymimas Sąjūdžio rėmėjų skaičius darbo kolektyve, igaliojinis ir jo telefonai. Sukaupta informacija leido apskaičiuoti, kiek konkrečių LPS tinklo mazgų galėjo pasiekti centralizuotai paskelbta informacija ir kiek realiai galima suburti žmonių. Turint tokią informaciją buvo galima prognozuoti ir tai, kad konkrečios rėmimo grupės nariai papildomai perduos informaciją „nematomiesiems taškams“, t.y. savo artimiesiems bei pažįstamiems, o šie – saviesiems. Tai reiškė, kad informacijos vidiniu LPS tinklu galėjo pasiekti gerojai didesnę visuomenės dalį, nei realiai buvo registruotų LPS rėmėjų.

Tačiau rėmimo grupių registracija atliko ne tik informacijos skleidimo funkciją. Ji stiprino komunikacijos saitus tarp iniciatyvinės grupės organizacinio branduolio ir kitų sąjūdininkų, o tinklo struktūroje leido atsirasti institucionalizuotoms pozicijoms ir mazgams. Atsiradusiu komunikacijos kanalu bet kuris iniciatyvinės grupės narys galėjo pasiekti ir mobilizuoti rėmimo grupę, ne-

³⁵ Nijolės Laužikienės, Klaipėdos LPS iniciatyvinės grupės ir pirmosios Klaipėdos LPS miesto tarybos narės, atsiminimai apie informacijos perdavimą rėmimo grupėms: „...Su Vilniaus ideologais bendraudavo tie, kas kūrė ideologiją vietoje. O mes [L. K. – sekretoriatas] bendraudavome struktūromis. Kontaktas, susiejimas, susisiekimas buvo labai paprastas. Galėjai visą Lietuvą sukelti per valandą, nes buvo sukurta tobula sistema. Žinodavai, kam paskambinti; jis toliau skambina ir t. t. Viskas labai greitai išsiplėtodavo, per valandą galėjai visus sukelti ant kojų.“ Interviu su N. Laužikiene, 2010 m. spalio 30 d.

svarbu, ar jis pats pažinojo kontaktinį rėmimo grupės asmenį, ar ne.

Raginiai registruoti LPS rėmimo grupės spaudoje pasirodė rugsėjo viduryje. Pirmame naujo Sąjūdžio laikraščio *Atgimimas* numeryje rugsėjo 16 d. išspausdinamas skelbimas, kuriame prašoma visas Lietuvoje susikūrusias LPS rėmimo grupes užsiregistruoti Vilniuje, LPS Respublikiniame koordinaciniame centre³⁶. Klaipėdoje panašūs kvietimai pasirodė po kelių dienų. Skelbimai dėl Klaipėdos miesto rėmimo grupių registracijos išspausdinti *Tarybinėje Klaipėdoje* (rugsėjo 22 d.)³⁷ ir *Mažonoje Lietuvoje* (rugsėjo 28 d.). Greta raginimo registruoti LPS rėmimo grupę dažnai būdavo ir tiesioginis kvietimas tokį vienetą steigti tuose darbo kolektyvuose, kuriuose jų dar nėra.

LPS rėmimo grupių registracija Klaipėdoje argumentuota artėjančia miesto Sąjūdžio konferencija, kuri turės įvykti spalio 3 d. Per ją reikės išrinkti miesto Sąjūdžio tarybą ir delegatus į respublikinį Sąjūdžio

suvažiavimą Vilniuje bei Sąjūdžio Seimo deputatus. Tarybą ir delegatus galėjo rinkti tik rėmimo grupių atstovai. Pasirodžiusi informacija apie artėjančią miesto konferenciją ir Sąjūdžio suvažiavimą tapo svarbia paskata labai greitai įsteigti LPS rėmimo grupes įvairiuose darbo kolektyvuose, jas registruoti ir taip gauti progą dalyvauti socialiai reikšminguose renginiuose³⁸.

Rėmimo grupių kūrimasis tuo metu neapsėjo be kuriozų. Kai kurios grupės buvo įsteigtos fiktyviai; vienas ir tas pats žmogus galėjo priklausyti kelioms rėmimo grupėms; viename darbo kolektyve atsiradavo kelios tarpusavyje besivaržančios LPS rėmimo grupės. Taip dažniausiai nutikdavo didelėse organizacijose ir ten, kur buvo ryški hierarchinė skirtis organizacijos viduje. Pavyzdžiui, medicinos įstaigose veikė atskiros gydytojų ir slaugytojų grupės, mokyklose – mokytojų ir mokinių, pramonės įmonėse – administracijos ir darbuotojų ar atskirų cechų.

³⁶ Skelbimas skambėjo taip: „Dėmesio! Visoms Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio rėmimo grupėms. Prašome užsiregistruoti Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Koordinaciniame centre (232300 Vilnius ARS-3 p/d 252) tel. 41-73-12, 75-01-05. Būtina pranešti sąlyginį grupės pavadinimą (pagal teritoriją, organizaciją ar kitą), apytikrį susirinkimo dalyvių skaičių, atstovo adresą ir telefono numerį. Užsiregistruokite pakartotinai, jeigu esate tai padarę telefonu ar kitu adresu. LPS Respublikinis Koordinacinis Centras.“ *Atgimimas*, nr.1, 1988 09 16, p. 6. Tokie pat skelbimai išspausdinti ir kituose *Atgimimo* numeriuose: nr.2 (1988 10 10), nr.3 (1988 10 15).

³⁷ LPS informacinis pranešimas „Dėmesio! Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio rėmimo grupėms Klaipėdoje. Spalio 22–23 dienomis Vilniuje įvyks LPS konferencija. Iki tol mieste bus surengti rinkimai į Sąjūdžio Klaipėdos tarybą ir delegatų į konferenciją rinkimai. LPS rėmimo grupės, įkurtas miesto įmonėse ir organizacijose, prašome iki 1988 09 30 užsiregistruoti adresu: Mažoji 4 (telefonai: 1 43 32, 1 99 76, 1 91 96), pranešti grupės narių skaičių ir delegato pavardę bei koordinates. Prašome pakartotinai informuoti ir apie jau įformintas grupes. Kolektyvai, dar neįkūrę Sąjūdžio rėmimo grupių, paskubėkite! Persitvarkymo likimas – mūsų visų reikalas!“ *Tarybinė Klaipėda*, 1988 10 22, nr.218, psl. 7.

³⁸ Taip situaciją aiškino LPS sekretoriato darbu organizavęs Algirdas Grublys, paprašytas pakomentuoti duomenis apie staigų LPS rėmimo grupių steigimo šoktelėjimą 1988 m. rugsėjo antroje pusėje. Pokalbis su A. Grubliu, 2011 m. kovo 28 d.

LPS rėmimo grupės rugsėjo pabaigoje buvo oficialiai įsteigtos net ir tuose kolektyvuose, kuriuose susiformavo ankstyvasis Klaipėdos LPS iniciatyvinės grupės branduolys ir kuriuose jau veikė gausios ir neformalios pirmųjų aktyvių sąjūdininkų grupės. Tarp tokių kolektyvų galima paminėti Paminklų restauravimo projektavimo institutą, kur liepos 6 d. įvyko Klaipėdos LPS susirinkimas steigiamasis, bet kur LPS rėmimo grupė įregistruota tik rugsėjo 22 d.; LTSR Dailininkų sąjungos Klaipėdos skyrių, kur dailininkų rėmimo grupė įsteigta rugsėjo 25 d., nors daugelis jų jau aktyviai dalyvavo Sąjūdžio renginiuose liepą ir rugpjūtį; *Tarybinės Klaipėdos* redakciją, kurios darbuotojai jau liepos pradžioje pradėjo leisti *Mažosios Lietuvos* laikraštį, bet kur rėmimo grupė įforminta tik rugsėjo 23 d. Pastarieji faktai rodo, kad rėmimo grupių registravimas atspindi ne tik ūmų Sąjūdžio gretų augimą tam tikru laiko momentu, bet ir poreikį jį formalizuoti. Pirmosios spontaniškos iniciatyvos rugsėjo mėnesį įgijo formalios, apskaičiuojamos ir institucionalizuotos struktūros pavidalą, jis leido bent jau kiekybiškai akivaizdžiau pajusti ir išreikšti bundančio Sąjūdžio socialinę galią. Sąjūdžio masiškumas jau buvo apskaičiuojamas.

Tad artėjantys Sąjūdžio renginiai ir šviežiai pasirodanti informacija apie juos galėjo būti viena iš svarbių struktūrinių aplinkybių, lėmusių spartų LPS rėmimo grupių

gausėjimą ir įforminimą mieste kaip tik patvirtinamais rugsėjo savaitėmis.

3.2.3. Egzistuojančių komunikacijos tinklų panaudojimas

Klaipėdos mieste *Mažoji Lietuva* formavo naują ir alternatyvų viešąjį diskursą, palyginti su jau vyravusia žiniasklaida. Tai visų pirma buvo ideologinė alternatyva oficialioms LKP žiniasklaidos priemonėms, ypač vietiniam dienraščiui *Tarybinė Klaipėda*. Tačiau lyginant *Mažosios Lietuvos* ir *Tarybinės Klaipėdos* turinį, galima išvelgti tendenciją, kad sąjūdininkai kaip tik pastarąjį dienraštį daug dažniau panaudojo įvairiems mobilizacijos tikslams nei savo pačių leidžiamą laikraštį. Šią tendenciją geriausiai atspindi publikuotų Sąjūdžio skelbimų, kviečiančių klaipėdiečius į mitingus, piketus, susitikimus ar akcijas, skaičius.

1988 m. liepos–gruodžio mėnesiais iš viso parengta trylika *Mažosios Lietuvos* numerių. Nors per šį laikraščio gyvavimo laikotarpį LPS organizavo Klaipėdoje 17 visuomeninių akcijų bei renginių, *Mažonojoje Lietuvoje* publikuoti tik 2 skelbimai, kviečiantys žmonės į LPS akcijas. Pirmasis į kolektyvinį veiksma kviečiantis skelbimas išspausdintas rugsėjo pabaigoje. Jis pranešė apie spalio 7 d. LPS organizuojamą mitingą dėl Konstitucijos pataisų³⁹. Antrasis skelbimas kvietė į lapkričio 26 d. mitingą-susitikimą su TSRS Aukščiausiosios Tarybos ir

³⁹ Skelbimas „Dėmesio! Spalio 7 dieną visi į mitingą. Skirtą LTSR Mokslų Akademijos prezidiumo Konstitucinės komisijos darbui remti. Per mitingą bus kalbama apie Lietuvos TSR Konstitucijos keitimo svarbą, Respublikos suverenitetą, ekonominį savarankiškumą, teisėtvarkos ir teisės organų veiklos problemas, nacionalinių santykių tobulinimą, ekologijos konstitucinių pagrindų kūrimą, visuomenės ir valstybės gyvenimo demokratizaciją.

LTSR Aukščiausiosios Tarybos deputatais. Kaip jau minėjome, *Mažoji Lietuva* nebuvo pilnutinai panaudota socialiniam veiksmui mobilizuoti dėl dviejų priežasčių. Viena vertus, renginiai tiesiog pernelyg staiga buvo organizuojami, kad juos būtų galima nuosekliai planuoti kelioms savaitėms į priekį. Kita vertus, buvo pavojinga iš anksto kvies-
ti žmones į renginius, kuriems dar nebuvo gauti reikiami leidimai ir kurie galėjo būti atšaukti per patį organizavimo procesą.

Skirtingai nei *Mažoji Lietuva*, *Tarybinė Klaipėda* išeidavo reguliariai ir turėjo nusi-
stovėjusias efektyvaus informavimo strategi-
jas sukviesti žmones į renginius. Laikraščio tiražas buvo 41 tūkst. Informacija apie ren-
ginius galėjo būti operatyviai išspausdinta ir išplatinta, o prireikus – ir greitai atšauk-
ta.

Pirmieji skelbimai apie Sąjūdžio akcijas *Tarybinėje Klaipėdoje* pasirodė dar liepos–
rugpjūčio mėnesiais. Tai skelbimai apie „Že-
mynos“ klubo organizuojamą dviračių žygį
per Lietuvą⁴⁰ ir apie „Roko maršo per Lie-
tuvą“ koncertus Klaipėdoje⁴¹. Nors šie ren-

giniai vyko su Sąjūdžio vėliava, skelbimuose LPS vardas pasirodydavo labai retai⁴².

Klaipėdos LPS iniciatyvinės grupės vardu pasirašyti skelbimai ir tekstai pirmą kartą *Tarybinėje Klaipėdoje* pasirodo rugsė-
jo pradžioje. Tai kvietimai į LPS ir Lietuvos žaliųjų organizuojamą Baltijos apkabimo akciją. Rugsėjo 2 d. paskutiniame laikraš-
čio puslapyje išspausdinamas E. Gentvilo emocingas tekstas-kvietimas „Apginkime Baltiją!“⁴³, o rugsėjo 3 d. pirmame dienraš-
čio puslapyje pasirodo skelbimas „Gelbėki-
me Baltiją!“⁴⁴. Nors apie šį renginį trumpa informacija buvo pasirodžiusi ir *Sąjūdžio žiniuose* (1988 08 26), kur kas akivaizdesnis buvo mobilizuojantis *Tarybinės Klaipėdos* skelbimų poveikis. Čia informacija buvo konkretesnė ir pateikta deramu laiku: skel-
bimai išspausdinti dieną prieš akciją ir ren-
ginio organizavimo dieną nurodytos kon-
krečios susibūrimo vietos bei laikas.

Nuo rugsėjo *Tarybinėje Klaipėdoje* pasi-
rodo vis daugiau kvietimų į Sąjūdžio akcijas, mitingus bei renginius. Rugsėjo–gruodžio mėnesiais šiame laikraštyje išspausdinti 22

Mitingas prasidės 14 valandą VASAROS KONCERTŲ ESTRADOJE“, *Mažoji Lietuva*, nr.6 (data ne-
nurodyta, bet galima spėti, kad laikraštis išėjo rugsėjo 22–26 dienomis). Atkreiptinas dėmesys į tai, kad
minimas mitingas įvyko ne 7 d., kaip planavo LPS, o spalio 8 d., t. y. tą dieną, kuriai buvo gautas valdžios
leidimas. Tikriausiai leidimas spalio 7 d. nebuvo duotas vien dėl ideologinių sumetimų, nes ta diena visoje
Sovietų Sąjungoje buvo minima kaip TSRS Konstitucijos diena.

⁴⁰ Skelbimas „Dviratininkų vasara“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 07 20, nr.166, p. 7.

⁴¹ *Tarybinės Klaipėdos* skelbimų skiltyje išspausdinti 3 nedideli kvietimai į Roko maršo koncertą Klaipėdoje
rugpjūčio 4 d. *Tarybinė Klaipėda*, 1988 08 02, nr.176, 1988 08 03, nr. 177 ir 1988 08 04, nr. 178.

⁴² Tik pirmame skelbime apie Roko maršo koncertą Klaipėdoje buvo nuoroda į LPS: „Šiometinis Roko
maršas remia Lietuvos persitvarkymo sąjūdį, kartu žygiuoja ekologai agitatoriai ir „Žemynos“ klubo bei
Sąjūdžio iniciatyvinės grupės atstovai“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 08 02, nr.176, p. 7. Kitom dviem dienom
pasirodžiusiuose identiškuose skelbimuose prieraišo apie LPS nebeliko.

⁴³ Gentvilas E. „Apginkime Baltiją!“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 09 02, nr.202, p. 8.

⁴⁴ LPS iniciatyvinė grupė „Gelbėkime Baltiją!“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 09 03, nr.203, p.1.

skelbimai, kreipimaisi ir informaciniai pranešimai, kuriuose minimas LPS vardas. Visi jie susiję tik su mobilizacija, t.y. nukreipti į *būsimą* kolektyvinį veiksmą – ar tai būtų trumpi ideologiniai LPS miesto tarybos pareiškimai dėl moralinio piliečių palaikymo⁴⁵, ar kvietimai į masinius mitingus ir

renginius⁴⁶, ar raginimai rinkti finansines lėšas⁴⁷, ar prašymas imtis kokių nors kitų veiksmų⁴⁸.

Svarstant mobilizacijos klausimą, *Tarybinė Klaipėda* įdomi ir kitu aspektu – pinigų rinkimo Sąjūdžiui aspektu. Rugsėjo pabaigoje miesto dienraštyje išspausdinti du

⁴⁵ Klaipėdos LPS kreipimaisi ir informacija klaipėdiečiams: Šliogeris, V., „O kur mūsų pradžia?“ [reikalavimas išsaugoti Klaipėdos piliavietę ir stabdyti Bandomosios laivų remonto įmonės darbus], *Tarybinė Klaipėda*, 1988 10 16, nr.214, p. 8; Varkalis, D., „Įmonei senamiestyje – ne vieta“ [raginimas iškelti Bandomąją laivų remonto įmonę ir rinkti parašus šiai iniciatyvai palaikyti], *Tarybinė Klaipėda*, 1988 10 16, nr.214, p. 8; LPS Klaipėdos iniciatyvinė grupė, „Kreipimasis į Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos deputatus, kuriuos išrinko klaipėdiečiai“ [kreipimasis dėl LTSR Aukščiausiosios Tarybos prezidiumo 1988 08 02 įsako „Dėl atsakomybės už nustatytos susirinkimų, mitingų, gatvės eitynių ir demonstracijų organizavimo ir vykdymo tvarko pažeidimų“], *Tarybinė Klaipėda*, 1988 10 20, nr. 216, p. 5; LPS pareiškimas „Dėl gatvėvardžių pakeitimo“ [reikalavimas keisti Klaipėdos gatvių pavadinimus ir įamžinti kai kuriuos kultūros veikėjus], *Tarybinė Klaipėda*, 1988 10 24, nr. 220, p. 8; LPS žinutė „Neapsiduokime provokacijoms“ [kvietimas būti santūriems ir auklėti vaikus internacionalistais], *Tarybinė Klaipėda*, 1988 11 10, nr. 258, p. 2; Klaipėdos jūrų prekybos uosto LPS rėmimo grupė „Kreipiasi į Uosto darbuotojus, visus Sąjūdžio rėmėjus, į miesto gyventojus“ [reikalavimas dėl chuliganizmo ir konfrontacijų įvesti patruliuojamą miestą, kad būtų išvengta konfliktų], *Tarybinė Klaipėda*, 1988 11 16, nr.263, p. 5.

⁴⁶ Kvietimai į LPS renginius: Benetis, A., „Akiratyje – senamiesčio problemos“ [kvietimas į LPS renginį „Senamiestis ir transportas“], *Tarybinė Klaipėda*, 1988 09 06, nr.205, p. 4; LPS ir „Žinijos“ draugija, „Kiek esam, broli, tiek turim...“ [kvietimas į LPS susitikimą su visuomene Žvejų kultūros ir sporto rūmuose], *Tarybinė Klaipėda*, 1988 09 07, nr.206, p. 8; Gentvilas, E., Grublys, A., „Kviečiame į ekologinį žygį“ [kvietimas į ekologinį žygį Minija ir Klaipėdos kanalu], *Tarybinė Klaipėda*, 1988 10 21, nr.217, p. 7; LPS pranešimas „Spalio 8 dieną – mitingas“ [dėl TSRS Konstitucijos pataisų], *Tarybinė Klaipėda*, 1988 10 07, nr.231.; Informacinis pranešimas „Vėliava pakeliama ketvirtadienį 18 valandą“ [apie Vykdomojo komiteto sprendimą iškelti trispalvę ant Muzikinio teatro], *Tarybinė Klaipėda*, 1988 10 19 d., nr.240, p. 1; Informacinis pranešimas „Tautinė vėliava pakeliama 18 val.“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 10 20, nr.241, p. 1; Skelbimas „Rengiamo talką!“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 10 22, nr.243, p. 7; Vyšniauskas, B., „Kviečiame aktyviuosius!“ [apie LPS Klaipėdos miesto iniciatyvinės grupės kūno kultūrai ir sportui remti steigiamąjį susirinkimą], *Tarybinė Klaipėda*, 1988 11 02, nr.252, p. 8; Balbierius, A., „Steigiamas Klaipėdos ekologinis klubas“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 11 23, nr. 269, p. 8; LPS skelbimas „Šeštadienį – mitingas!“ [dėl mitingo-susitikimo su TSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatais], *Tarybinė Klaipėda*, 1988 11 24, nr. 270, p. 7; Kvietimas „Fotoparoda „Atgimimo žingsniai“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 12 22, nr.292.

⁴⁷ Kvietimai paremti LPS: Gutauskaitė, D., „Koncerto lėšos – Sąjūdžiui!“ [skelbimas apie spalio 30 d. koncertą Muzikiniame teatre], *Tarybinė Klaipėda*, 1988 10 28, nr.248, p. 7; LPS Klaipėdos miesto taryba „Kreipimasis dėl žemės drebėjimo Armėnijoje“ [pranešama, kad renkamos lėšos], *Tarybinė Klaipėda*, 1988 12 10, nr.284, p. 1.

⁴⁸ LPS informacinis pranešimas „Dėmesio!“ [dėl LPS rėmimo grupių registravimo], *Tarybinė Klaipėda*, 1988 10 22, nr.218, p. 7; LPS Klaipėdos miesto tarybos skelbimas „Renkame parašus“ [parašų rinkimo lapelis, kad klaipėdiečiai rinktų prašus prieš TSRS konstitucijos papildymus ir pakeitimus], *Tarybinė Klaipėda*, 1988 10 11, nr.259, p. 7.

straipsniai, kurių autoriai prašė pervesti jų autorinius honorarus į LPS sąskaitą⁴⁹. Spalio–gruodžio mėnesiais buvo galima surasti daugiau tokių priedašų po *Tarybinėje Klaipėdoje* publikuotais tekstais, tačiau tokia Sąjūdžio rėmimo forma netapo labai populiari. Priedašai dėl honoraro pervedimo LPS atsirasdavo tik po laikraščio skaitytojų parašytais tekstais; tie straipsniai nebuvo etatinių dienraščio korespondentų. Honoraro pervedimo mechanizmas veikė kaip teisėta pinigų generuojanti sistema. Aišku, šitaip Klaipėdos LPS sąskaitoje sukauptų lėšų buvo labai nedaug. Toks rėmimas buvo veikiau simboliškas – viešojoje erdvėje stiprino LPS vardą⁵⁰.

Žvelgiant į struktūrines galimybes paradoksalu, kad *Tarybinė Klaipėda*, šiaip sąjūdininkų traktuojama kaip gana dogmatiškas, ideologiškai įtartinas ir nomenklatūrinis valdžios žiniasklaidos organas, tapo Sąjūdžio stiprinimo įrankiu. *Tarybinės Klaipėdos* laikraštis turi būti suprantas ne kaip ideologiškai angažuoto redaktoriaus ar redakcijos leidinys, o kaip savarankiška struktūrinė

sistema, leidžianti mobilizuoti kolektyvinį veiksma ir generuoti finansinius išteklius. Galima teigti, kad tos struktūros, kurioms Sąjūdis ideologiškai priešpriešino save ar kurioms jis buvo alternatyva, netiesiogiai stiprino patį Sąjūdį.

Pastarąjį teiginį pagrindžia ir kiti faktai. Paminėtina tuometinė pozityvi Klaipėdos komjaunimo organizacijų nuostata remti Sąjūdį, nors tokia pagalba, žvelgiant iš LPS pozicijos, buvo ideologiškai nepriimtina. Pavyzdžiui, rugsėjo 21 d. įvyko kelių Klaipėdos LPS iniciatyvinės grupės narių susitikimas su Lietuvos lenininio komunistinio jaunimo sąjungos (LLKJS) miesto komitetu, per jį kalbėta apie LPS rėmimo grupių steigimąsi gamybos kolektyvuose ir tai, koks šiame procese galėtų būti komjaunimo vaidmuo⁵¹. Kiek vėliau Klaipėdoje kelių gamybinių kolektyvų komjaunuoliai pasiūlė miesto komjaunimo komitetui steigti Sąjūdžio rėmimo grupes komjaunimo organizacijose, o miesto komjaunimo komitetas viešai pareiškė, kad komjaunimas remias Sąjūdį⁵². Komjaunimo miesto komitete

⁴⁹ Pirmieji prašymai pervesti honorarus į LPS sąskaitą buvo išspausdinti šalia šių publikacijų: Kaukas, K., „Piktintis ar susimąstyti?“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 09 20, nr.216, p. 2; Chochlovas, S., „Supraskite kitą pusę“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 09 30, nr.225, p. 2.

⁵⁰ Interviu su Antanu Stanevičiumi, tuometiniu *Tarybinės Klaipėdos* redaktoriumi, 2011 m. kovo 29 d.

⁵¹ 1988 09 22 LPS iniciatyvinės grupės susitikimo su visuomene protokolas: „Pranas Mačiulis: Ateinu ne kartą. Neramu. Sukurkime rėmimo grupes. Miestas nemažas. Kaune net 100 grupių! Nebuvo tikro informavimo, ELTA trukdė kaip žaibu! Susiburkime, nebijokime, nes tarybų valdžios neverčiame... Ulevičius: Komjaunimo komitete vakar buvo dialogas su Sąjūdžiu. Rezultatas: šiandien įsteigta daug rėmimo grupių, o jų iniciatoriai – komjaunimo sekretoriai. Ką daro Vilniaus universiteto Komjaunimo komitetas? Gauna lėšų iš Lenino rajono ir perveda jas Sąjūdžiui. Komjaunimas – vienintelė organizacija, kuri moka už savo laidotuves“ (Kaukas 1998; 86).

⁵² Kudarauskas, V., „Drąsos ir reiklumo“ [interviu su LLKJS miesto komiteto pirmuoju sekretoriumi Vidmantu Černiumi], *Tarybinė Klaipėda*, 1988 10 29, nr.249, p.1–2.

greitai atsirado savarankiška LPS rėmimo grupė, kurią savo iniciatyva įsteigė ten dirbę instruktoriai⁵³.

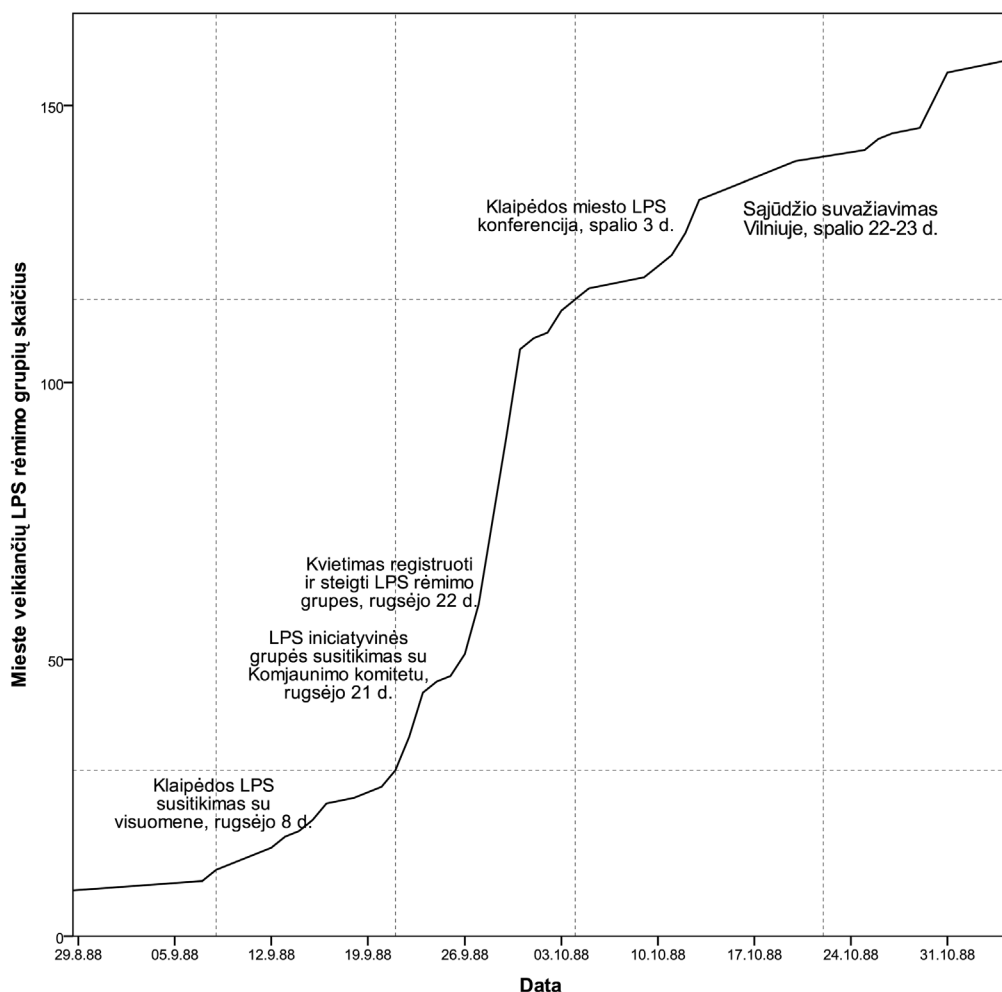
LPS ir komjaunimo santykių svarstymas neišvengiamai veda prie kontraversiškai vertinamo klausimo, koks buvo valdžios institucijų vaidmuo kuriant Sąjūdį? Ideologinė konfrontacija verčia labai aiškiai atskirti šias dvi organizacines politinių tapatybių struktūras. Skirtis yra labai svarbi simboliiniu požiūriu, kadangi leidžia nustatyti istorinio proceso dalyvių vertes ir indėlį pagal jų politines tapatybes. Tačiau žvelgiant į šią sudėtingą paradoksalių faktų konfigūraciją struktūriniu lygmeniu galima kalbėti ne apie ideologinę priešpriešą, o apie dviejų mobilizuojančių komunikacijos tinklų suartėjimą. Tinklų, kurie turi panašius veikimo mechanizmus, bet kurių komunikacijos pajėgumai yra nelygūs. Tuo metu LPS buvo dar besiformuojantis komunikacijos tinklas, o komjaunimas jau turėjo labai aiškius ir nusistovėjusius vidinės komunikacijos kanalus ir centralizuotas informacijos perdavimo praktikas. Sąjūdis plėtė savo tinklą įtraukdamas naujas LPS rėmimo grupes, o komjaunimo tinklas jau buvo aprėpęs visus darbo kolektyvus. Sąjūdžio tinklas plėtėsi valdžios institucijų užimtoje teritorijoje, t.y. tose or-

ganizacijose, kur jau senokai veikė vietinės partijos ir komjaunimo grupės.

Koks buvo šių dviejų tinklų suartėjimo rezultatas, sunku pasakyti. Hipotetiškai galima teigti, kad jis galėjo duoti tam tikrą kumuliacinį efektą LPS rėmimo grupių formavimuisi tik tuomet, jeigu buvo panaudoti komjaunimo tinklo vidinės komunikacijos kanalai. Komjaunimo „paramos“ tikrai nereikėtų naiviai suvokti pasitelkiant pačių sąjūdininkų taikytas LPS rėmimo grupių iniciavimo taktikas ir manyti, kad komjaunimo sekretoriai ėjo į darbo kolektyvus ir aktyviai švietė kitus komjaunuolius apie Sąjūdžio tikslus. (Vengiant bet kokio nesusipratimo, būtina pabrėžti, kad komjaunimas tikrai nekūrė Sąjūdžio.) Netiesioginė „parama“ buvo veikiau susijusi su informacinėmis nuorodomis ir praktinės informacijos perdavimu vidiniais kanalais. Tai buvo patarimai besidomintiems darbo kolektyvams ar asmenims, kaip susirasti Sąjūdžio atstovus, kur paskambinti, kur gauti Sąjūdžio spaudos, rekomendacijos, kokią sąjūdininką pasikviesti į darbo kolektyvo susirinkimą arba Komjaunimo suvažiavimą⁵⁴. Kadangi spartaus LPS rėmimo grupių augimo pradžia sutampa su pirmu LPS iniciatyvinės grupės ir Komjaunimo miesto komiteto susitikimu

⁵³ Duomenų apie šią grupę Klaipėdos LPS rėmimo grupių sąrašė, saugomame Mažosios Lietuvos muziejaus fonde, nėra. Tačiau ji yra nurodyta K. Kauko knygoje (1998). Apie tokios grupės egzistavimą paliudijo ir buvęs šios grupės kontaktinis asmuo Rimantas Armonas. Kada ši grupė atsirado, sunku pasakyti, bet galima spėti, kad tai buvo 1988-ųjų spalį arba lapkritį, kai santykiai tarp LKP ir LPS buvo labai geri.

⁵⁴ „Kai žmonės matė, kad ir mes turime grupę, kad netgi Komjaunimo komitete yra rėmimo grupė, tai jau visi turėjo galvoti, kad taip ir turi būti, kad ir jie turi palaikyti Sąjūdį. O dėl rėmimo grupių steigimosi, tai mes niekada neatsakydavome. Žmonės važiuodavo, klausdavo. Mes visada pasakydavome, kur kreiptis, ką daryti, kur būstinė. Sakydavome: kurkite, steigkite. Tai buvo savotiška informacijos sklaida, kadangi mūsų darbas toks buvo – važinėti. Ir žmonės pas mus eidavo.“ Interviu su Rimantu Armonu, LPS rėmimo grupės įgaliotiniu Klaipėdos miesto Komjaunimo komitete, 2011 m. sausio 25 d.

5 pav. LPS rėmimo grupių augimas Klaipėdoje 1988 m. rugsėjo mėn.
ir jį stimuliuojantys įvykiai

Sudaryta pagal Klaipėdos Sąjūdžio rėmimo grupių sąrašą.

Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus fondai, inv.nr.62.222

(rugsėjo 21–22 d.), hipotezės apie dviejų komunikacijos tinklų suartėjimo sukeltą kumuliacijos efektą negalima vienareikšmiškai atmesti (žr. 5 pav.).

Apibendrinant išsakytas mintis, galima teigti, kad spartų Sąjūdžio rėmimo grupių

augimą Klaipėdoje rugsėjį galėjo lemti ne tik savarankiškai stiprėjanti ir auganti LPS struktūra, bet ir kelių komunikacijos tinklų bei sistemų sąveika. Sąjūdžiui stiprinti pasitelkti ne tik naujai sukurti ir besiformuojantys struktūriniai Sąjūdžio dariniai

(kaip antai iniciatyvinės grupės organizacinis branduolys ir Sąjūdžio spauda), bet ir galingesni mobilizuojantys komunikacijos tinklai (kaip antai LKP spaudos organai ir vidinė LLKJS komunikacijos sistema). Aktyviai veikė ne tik naujai atsiradę sisteminiai tinklai, sėkmingai panaudojami ir anksčiau egzistavę. Nors LPS bei valdžios struktūros veikė viena greta kitos ir dažnai tarp jų buvo brėžiama neperžengiama ideologinė skirtis, 1988-ųjų rudenį įvyko kelių mobilizuojančių komunikacijos tinklų suartėjimas, sukėlęs papildomą kumuliacinį Sąjūdžio augimo efektą. Vietinės LPS struktūros sustiprėjimas, jos sąlytis su daug galingesniu komunikacijos tinklu, Sąjūdžio formalizavimas rengiantis konferencijai buvo tos esminės struktūrinės sąlygos, kurios leido Sąjūdžiui mobilizuoti kur kas daugiau Klaipėdos gyventojų nei anksčiau ir sutelkti akivaizdesnę piliečių paramą.

3.3. III etapas. Struktūros stiprinimas ir galios persikirstymas tinklo viduje (1988-ųjų spalio–gruodis)

3.3.1. Galios išraiškos

1988-ųjų spalio–gruodžio mėnesiais Klaipėdos LPS struktūra įgyja savo galutinį pavidalą. Spalio pradžioje išrinkta Klaipėdos LPS miesto taryba, klaipėdiečių delegatai į LPS suvažiavimą ir deputatai į LPS Seimą. Iki 1988-ųjų pabaigos mieste beveik pilnutinai susiformavo LPS rėmimo grupių

tinklas, kuriam priklausė daugiau nei 220 darbo kolektyvų ir visuomeninių organizacijų, o LPS struktūra telkė daugiau nei 7 tūkst. rėmėjų. *Mažoji Lietuva* tapo periodiniu 10 000 tiražo laikraščiu, gerai žinomu visoje Lietuvoje.

Kartu su tinklo plėtra padidėjo ir pilietinės mobilizacijos galimybės. Spalio–rugsėjo mėnesiais sustiprėjęs LPS tinklas Klaipėdoje galėjo sutelkti gerokai daugiau žmonių kolektyviniam veiksmui.

Mitingai pradėti organizuoti vienoje didžiausių to meto viešųjų erdvių – Vasaros estradoje. Nors ši erdvė buvo gana toli nuo miesto centro, tuo metu ji buvo pati populiariausia iš visų masinių renginių vietų⁵⁵. Vasaros estradoje galėjo nevaržomai tilpti kelios dešimtys tūkstančių žmonių. Pavyzdžiui, LPS organizuotame spalio 8 d. mitinge, skirtame konstitucinėms teisėms apginti, jau dalyvavo apie 20 tūkst. klaipėdiečių (Kaukas 1998; 114). Lapkričio 26 d. mitinge, kuriame buvo išlydėti TSRS Aukščiausiosios Tarybos deputatai klaipėdiečiai į TSRS Aukščiausiosios Tarybos sesiją, dalyvavo apie 7 tūkst. žmonių⁵⁶.

Padidėjusį mobilizacijos pajėgumą rodė ir tai, kiek piliečių parašų galėdavo surinkti Klaipėdos sąjūdininkai po rezoliucijomis, kreipimais ar protestais. Palyginimui galima paimti dvi parašų rinkimo akcijas ir jų rezultatus.

1. Liepos 9–10 d. buvo organizuota pirmoji piliečių parašų rinkimo akcija dėl 4 rei-

⁵⁵ 1988-ųjų vasarą Vasaros estradoje beveik kiekvieną savaitgalį vykdavo koncertai ir kultūriniai renginiai, į kuriuos suplaukdavo aibė žmonių.

⁵⁶ Šis skaičius paminėtas žurnalisto Aldo Verbos straipsnyje „Palydėjo savo deputatą“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 11 29, nr.274, p. 2.

kalavimų: Klaipėdos pilies restauravimo, senamiesčio apsaugos nuo transporto, senųjų gatvėvardžių grąžinimo ir CKK Celiuliozės virimo cecho uždarymo. Tuo metu, kai sąjūdininkų grupę sudarė apie 50–60 žmonių, po kiekvienu reikalavimu surinkta nuo 1 400 iki 4 500 parašų⁵⁷. Iš viso per dvi dienas po reikalavimais pasirašė 13 700 žmonių. Kad būtų pasiektas toks rezultatas, vienas sąjūdininkas turėjo surinkti nuo 90 iki 200 parašų. Parašus rinkti buvo lengviau dėl to, kad akcija buvo organizuota per Jūros šventę, į kurią suplaukdavo daugybė žmonių.

2. Lapkričio 10–18 d. visoje Lietuvoje pradėta rinkti parašus prieš TSRS Konstitucijos papildymus ir pakeitimus. LPS Klaipėdos taryba *Tarybinėje Klaipėdoje* išspausdina kvietimą rinkti parašus ir tam tikrą parašų rinkimo lapą. Jį buvo galima išsikirpti iš laikraščio ir surinkti 5 žmonių parašus. Beveik per dvi savaites Klaipėdoje surinkta apie 114,8 tūkst. parašų (Rupšytė 2009; 82). Tuo laikotarpiu mieste veikė apie 180 LPS rėmimo grupių, jos telkė 6,5 tūkst. Sąjūdžio rėmėjų. Norint pasiekti minėtąjį pilietinės valios išraiškos rezultatą, kuris buvo gautas Klaipėdoje, vienas sąjūdininkas turėjo surinkti apie 17–20 parašų.

Dviejų parašų rinkimo akcijų rezultatų palyginimas rodo, kad lapkritį pilietinės pa-

ramos mobilizacija reikalavo daug mažesnių darbo sąnaudų. LSP tinklo vieno sąjūdininko darbo krūvis sumažėjo ir buvo galima pasiekti akivaizdžiai didesnę efektą nei pirmomis LPS formavimosi dienomis.

LPS struktūra pradėjo gerokai efektyviau telkti ir finansinius išteklius. Sąjūdis vis aktyviau remiamas pinigais, o šie kaupiami įvairiais būdais. Pavyzdžiui, per sausio 8 d. mitingą buvo surinkta 9 952 rubliai 42 kapeikos⁵⁸. Spalio–lapkričio mėnesiais Muzikiniame teatre organizuojami koncertai, o per juos surinktos lėšos skiriamos Sąjūdžiui paremti⁵⁹. Jos galėjo siekti 4 tūkst. rublių. Vis labiau LPS remiamas ir individualiai. 1988 m. pabaigoje LPS Klaipėdos miesto tarybos sąskaitoje buvo 25 000 rublių⁶⁰.

1988-ųjų spalio–gruodžio mėnesiais LPS Klaipėdoje tapo tvirtu mobilizuojančiu komunikacijos tinklu, sudarytu iš institucionalizuotų mazgų ir viduje susaistytu stipriais hierarchiniais saitais. LPS struktūrą stiprino formalizavimas, o piliečių paramai mobilizuoti pasitelkiami jau anksčiau sukurti ir naudoti sisteminiai mechanizmai. Nereikia pamiršti, kad spalio–lapkričio mėnesiais Klaipėdoje, kaip ir visoje Lietuvoje, aktyviau ir akivaizdžiau deklaruojamas valdžios palankumas LPS, tai sudarė ideologines ir struktūrines prielaidas intensyviau

⁵⁷ Informacija apie tai pateikta *Mažoji Lietuva*, 1988 07 22, nr.2.

⁵⁸ Informacinis pranešimas apie surinktas lėšas buvo išspausdintas laikraštyje *Mažoji Lietuva*, 1988 10 10, nr.9, p. ir *Tarybinėje Klaipėdoje* (Vabuolas, A., „Pakelk tada širdį nuo žemės aukščiau...“), 1988 10 11, nr.233, p. 8.

⁵⁹ Koncertai LPS paremti Klaipėdoje organizuoti spalio 30 d. (Gutauskaitė, D. „Koncerto lėšos – Sąjūdžiui!“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 10 28, nr.248, p. 7) ir lapkričio 22 d. (Informacinis pranešimas „Muzikinis teatras“, *Tarybinė Klaipėda*, 1988 11 20, nr.267, p. 7.)

⁶⁰ Informacija *Mažoji Lietuva*, 1989 01 06, nr.14.

pasinaudoti valdžios komunikacijos tinklais Sąjūdžio tikslams ir piliečių mobilizacijai. Kadangi minėtieji procesai buvo aptarti ankstesniuose poskyriuose, toliau daugiau dėmesio skirsime tiems struktūriniais pokyčiams ar elementams, kurie nebuvo būdingi pirmaisiais LPS tinklo mėnesiais Klaipėdoje.

3.3.2. Centro legitimacija

Klaipėdos LPS konferencija, įvykusi spalio 3 d. Muzikinio teatro salėje, buvo labai reikšmingas įvykis Sąjūdžio tinklo plėtrai. Ji ne tik paskatino mieste aktyviau kurti rėmimo grupes, – tai suteikė pilietinei paramai konkrečią formą ar leido įvertinti jos apimtį kiekybiškai, – bet ir išsprendė legitimacijos klausimą vietinio LPS tinklo viduje. Konferencijos metu buvo išrinkta 25 asmenų LPS Klaipėdos miesto taryba⁶¹, kuri teisėtai perėmė iš iniciatyvinės grupės vadovavimą Sąjūdžiui. Pagal liepos mėnesį priimtus LPS Klaipėdos iniciatyvinės grupės veiklos principus tarybos funkcijas iki miesto Sąjūdžio konferencijos vykdė iniciatyvinė grupė.

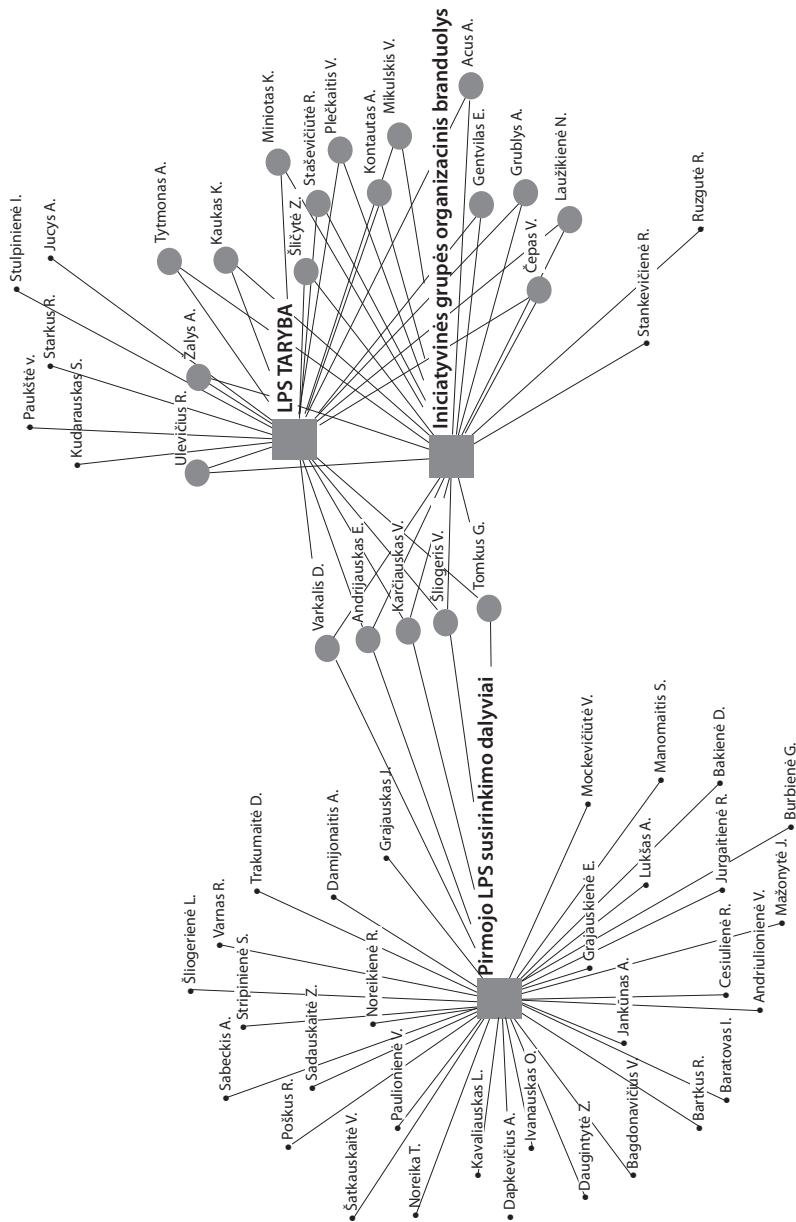
Žvelgiant į iniciatyvinės grupės ir išrinktos tarybos sudėtį, gali atrodyti, kad tarybos rinkimai buvo tik ritualinis veiksmas, suteikęs iniciatyvinės grupės nariams tik naują

simbolinį statusą, iš esmės nekeičiantį jau nusistovėjusių veiklos principų ir praktikų. Tačiau struktūrinei analizei rinkimai buvo svarbūs tuo, kad leido atsisakyti neapibrėžtos „iniciatyvinės grupės“ kategorijos ir suvirtėti Sąjūdžio valdymo centrui. Tuo metu buvo gana sunku pasakyti, kokiais kriterijais remiantis vieną ar kitą sąjūdininką galima laikyti iniciatyvinės grupės nariu ir teisėtai pripažinti jo vadovavimą, o tarybos rinkimai aiškiai apibrėžė vadovų narystės pagristumą.

Klaipėdos LPS iniciatyvinė grupė liepos–rugsėjo mėnesiais buvo labai dinamiškas darinys. Jos kompozicija keitėsi, kaip ir supratimas, kas ji yra. Pirmą, iniciatyvine grupe buvo galima laikyti liepos 6 d. susirinkusių žmonių grupę, kurioje vyravo architektai ir menininkai. Dalyvavimas pirmame susirinkime buvo svarus argumentas narystės legitimacijai bei ar jos kvestionavimui. Antra, iniciatyvine grupe buvo galima laikyti tuos žmones, kurie aktyviausiai dalyvavo rengiant pirmą visuomeninę akciją liepos 10 d. Remiantis tokiu kriterijumi, LPS iniciatyvinę grupę sudarė tik 5 nariai⁶². Trečia, kitas masinis renginys, įvykęs prie Celiuliozės ir kartono kombinato rugpjūčio 4 d., vėl tapo narystės kriterijumi, išplečiančiu ini-

⁶¹ Klaipėdos LPS miesto tarybos sudėtis: Acus Arūnas, Andrijauskas Edmundas, Čepas Vytautas, Gentvilas Eugenijus, Grublys Algirdas, Jucys Algimantas, Karčiauskas Vytautas, Kaukas Kostas, Kontautas Antanas, Kudarauskas Sigitas, Laužikienė Nijolė, Mikulskis Vaclovas, Miniotas Kęstutis, Paukštė Vytautas, Plečkaitis Vytautas, Starkus Romualdas, Staševičiūtė Ramunė, Stulpinienė Irena, Šličytė Zita, Šliogeris Vytautas, Tytmonas Alfredas, Tomkus Gintaras, Ulevičius Rimas, Varkalis Dionizas, Žalys Aleksandras.

⁶² Toks suvokimas aiškiausiai išreikštas D. Varkalio atsiminimuose: „Liepos 11 d. susirinkime aptarti pirmųjų žingsnių. Nuspręsta aktyviai pasireikškusius laikyti LPS iniciatyvinės grupės nariais. Tai E. Andrijauskas, V. Šliogeris, N. Laužikienė, G. Tomkus ir aš – D. Varkalis.“ (Kaukas 1998; 28).

6 pav. Klaipėdos LPS iniciatyvinės grupės, jos organizacinio branduolio ir LPS miesto tarybos kompozicija

ciatyvinės grupės ribas⁶³. Ketvirta, iniciatyvinė grupė papildoma ir pačių sąjūdininkų pasiūlymais ir rekomendacijomis. Toks tapimo iniciatyvinės grupės nariu būdas grindžiamas asmens autoritetu ir socialiniu statusu⁶⁴. Rugsėjo pradžioje iniciatyvinę grupę jau sudaro 21 asmuo (Kaukas 1998; 65), o jos branduolys išlieka daugmaž tas pats (žr. 6 pav.).

Iniciatyvinės grupės neapibrėžtumas ir jos spontaniškas augimas remiantis *ad hoc* kriterijumi sudarė prielaidas kelti pasitikėjimo ir legitimacijos klausimus. Tai vedė prie valdančiosios grupės kompozicijos kritikos. Nepasitikėjimas vienu ar kitu nariu pirmiausiai buvo argumentuojamas abejone dėl jo narystės. Pirmoji konfliktinė situacija dėl Klaipėdos iniciatyvinės grupės sudėties ir narystės susidarė rugsėjo 22 d. Tada suabejota kai kurių iniciatyvinės grupės narių lojalumu Sąjūdžiui ir klausta, kas iš viso priklauso iniciatyvinei grupei (Kaukas 1998; 85-86). Panašus incidentas nutinka ir spalio 25 d. – LPS tarybos posėdyje svarstomas pasitikėjimo jos nariais klausimas. Kritika grindžiama tuo, kad pasitikėti galima tik pradinės iniciatyvinės grupės nariais ir tais, kurie dalyvavo mitinge prie CKK. Kyla gin-

čas, kas pradėjo Sąjūdį Klaipėdoje (ten pat; 128–129).

Vidiniai valdančiosios grupės konfliktai rodo, kad kritikos objektu tapdavo kaip tik struktūriškai neapibrėžtas statusas ir pozicijos, kuriomis remdamasi ir kūrėsi pradinė LPS tinklo struktūra. Tai buvo tie žmonės, kurie LPS tinklą liepos mėnesį kūrė per asmeninius ryšius. O kritikuoti dažniausiai dėl to, kad nedalyvavo mobilizuotuose kolektyviniuose renginiuose, t.y. mitinguose. Kitaip sakant, įteisinimo klausimo svarstymas visada būdavo susijęs su ankstyvosios LPS tinklo struktūros kritika.

Tarybos atsiradimas iš dalies išsprendė valdžios teisėtumo klausimą vidiniame LPS tinkle. Todėl jos rinkimai nulėmė ne vien simbolinį iniciatyvinės grupės statuso pasikeitimą. Valdančiosios struktūros narystės formalizavimas per teisėtus rinkimus pirmiausiai reiškė Sąjūdžio tinklo centro suvirtinimą. Tinklas įgyja stabilią hierarchinę struktūrą su stabilium centru, koordinuojančiu Sąjūdžio politiką ir telkiančiu pilietinę paramą. LPS tinklui leidžia veikti nebe konkretūs žmonės ar jų asmeniniai ryšiai, kaip buvo liepos pradžioje, o struktūrinės pozicijos.

⁶³ Dionizas Varkalis, per interviu paklaustas, kas priklauso iniciatyvinei grupei, labai aiškiai išsakė poziciją, kad iniciatyvinė grupė buvo tie, kas į Sąjūdžio organizacinį branduolį atėjo dar iki mitingo prie CKK. Ją sudarė – E. Andrijauskas, E. Gentvilas, V. Karčiauskas, A. Kontautas, N. Laužikienė, R. Staševičiūtė, V. Šliogeris, G. Tomkus, D. Varkalis. Jo požiūriu, po mitingo prie LPS organizacinio branduolio prisidėję aktyvūs sąjūdininkai negali būti vadinami iniciatyvinės grupės nariais. Interviu su D. Varkaliu, 2010 m. birželio 14 d.

⁶⁴ 1988 08 23 LPS susitikimo su visuomene protokolas: „Svarstyta: 1. Iniciatyvinės grupės papildymas. E. Gentvilas praneša: Vienas iš Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narių – Vidmantas – atsisakė, nes norėjo dirbti tik organizacinį darbą. Kviečia pasisiūlyti savanoriškumo principu. Be to, grupę reikia papildyti autoritetingais žmonėmis. Siūlo Plečkaitį ir Tytmoną.“ (Kaukas 1998; 60).

Tarybos atsiradimas atliko ir kitą svarbią funkciją. Sąjūdininkai gerai suvokė, kad tarybos, kaip reprezentuojančio darinio, rinkimai turėjo stiprinti ir patį Sąjūdžio įvaizdį visuomenėje⁶⁵. Ypatingas vaidmuo šiame procese teko tarybos sudėčiai. Į ją buvo pasiūlyti ir išrinkti tokie žmonės, kurie turėjo akivaizdesnį socialinį statusą. Greta iniciatyvinės grupės narių, kurių gretos ir anksčiau pradėtos gausinti atsižvelgiant į konkretaus žmogaus socialinį statusą, atsirado žymių asmenų: žymus aktorius Vytautas Paukštė, miesto prokuroro pavaduotojas Algimantas Jucys ir Kauno politechnikos instituto Klaipėdos fakultetų profesorius Sigitas Kudarauskas. Tikėta, kad žinomų klaipėdiečių vardai ir autoritetas padarys teigiamą poveikį ir paskatinti žmones aktyviau remti Sąjūdį.

3.3.3. Vidiniai manevrai

LPS rėmimo grupių kūrimosi dinamika spalio–gruodžio mėnesiais nebėra tokia intensyvi, kokia buvo paskutinėmis rugsėjo savaitėmis. Tempas tapo nuosaikesnis. Nuo Klaipėdos LPS miesto konferencijos (spalio 3 d.) iki Sąjūdžio suvažiavimo (spalio 22–23 d. Vilniuje) uostamiestyje naujai

įsteigiamos 37 LPS rėmimo grupės, o po Sąjūdžio suvažiavimo iki 1989 m. pradžios atsirado dar 51 rėmimo grupė.

1989 m. LPS rėmimo grupių kūrimasis Klaipėdoje slopsta. Per pirmąjį 1989-ųjų pusmetį prie LPS struktūros prisijungė tik 13 naujų rėmimo grupių.

Kaip ir anksčiau, LPS rėmimo grupės iš esmės steigiamos darbo kolektyvuose, t.y. aiškia organizacinę struktūrą turinčiose socialinėse aplinkose. Jei jose atsirasdavo Sąjūdį palaikančių žmonių grupelė, mažiausiai turėjo būti bent 5 žmonės, ji galėjo būti oficialiai įregistruota kaip LPS rėmimo grupė, apskaityta ir laikoma struktūriniu Sąjūdžio tinklo dėmeniu. Nors spalio pabaigoje–lapkričio pradžioje Sąjūdžio spauda paskelbė informacinį pranešimą apie LPS struktūrą, kad grupės gali būti kuriamos pagal teritoriją, darbo vietą, profesiją ar veiklos tikslą, vyraujanti sąjūdininkų telkimosi forma liko LPS rėmimo grupė darbo kolektyve⁶⁶. Tai reiškė, kad Sąjūdžio formaliojo tinklo plėtra mieste negalėjo būti begalinė. Iš tiesų ji galėjo turėti tiek rėmimo grupių, kiek mieste buvo organizacinių darbo vienetų⁶⁷.

Tačiau tokia struktūrinė ir formali LPS tinklo plėtra brėžė tam tikros struktūrinės

⁶⁵ Dėl šios priežasties į LPS tarybą buvo išrinktas žinomas aktorius Vytautas Paukštė ir profesorius Sigitas Kudarauskas. Interviu su Ramune Staševičiute, 2010 m. liepos 3 d.

⁶⁶ „LPS grupė yra pirminis Sąjūdžio struktūrinis vienetas, aktyviai veikiantis pagal programą, sudarytą remiantis bendrąja Sąjūdžio programa ir įstatais. Grupės kuriamos pagal teritoriją (pvz., apylinkės), darbo vietą (įstaiga, įmonė, organizacija), profesiją (medikai, teisininkai ir pan.), veiklos tikslą (Hydeparkas, Jaunimo centras ir pan.). Grupėse sudaromas aktyvas, kuris tvarko einamuosius reikalus ir palaiko ryšius su Sąjūdžio grupėmis ir kitais struktūriniais vienetais. Grupių aktyvai, susirinkę į rajono (miesto) konferenciją, išrenka komitetą (tarybą) grupių veiklai koordinuoti.“ „Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio organizacinė struktūra“, *Sąjūdžio žinios*, nr.47, 1988 10 20, p. 1; *Mažoji Lietuva*, 1988 11 10, nr.10, p. 1.

⁶⁷ Išskirtiniai atvejai galėjo būti dideli darbo kolektyvai, kuriuose būta akivaizdžios organizacinio darbo brėžiamos skirties tarp socialinių grupių. Čia, kaip minėta, galėjo atsirasti po kelias rėmimo grupes. Bet tokių atvejų tikrai buvo nedaug.

atskirties ribas. Kai kurioms socialinėms grupėms buvo sunku parodyti savo paramą Sąjūdžiui, įsitvirtinti LPS struktūroje, siekti galios pozicijos LPS organuose ir dalyvauti formuojant Sąjūdžio politiką⁶⁸. Galima išskirti tris socialines grupes, kurios galėjo patikti į struktūrinę atskirtį. Pirmą grupę sudarė tie, kas nepriklausė organizacinei darbo aplinkai. Geriausias pavyzdys yra pensininkai ir individualiai kūrybinį darbą dirbantys žmonės – rašytojai, fotomenininkai ar respublikinių laikraščių korespondentai, gyvenantys Klaipėdoje. Pavyzdžiui, uostamiesčio pensininkų draugija gana anksti įkūrė LPS rėmimo grupę (liepos 29 d.) ir formaliai vienijo 41 Sąjūdžio rėmėją⁶⁹. Tačiau šis skaičius tikrai neatspindi tuometinės Klaipėdos pensininkų paramos, kuri buvo jaučiama organizuojant mitingus ir visuomenines akcijas. Panašiai nutiko ir daugeliui kūrybinės veiklos žmonių, kurie buvo svarbūs Sąjūdžiui savo kūryba – vizualiniais, agitaciniais sprendimais ar tekstais. Jų indėlis milžiniškas, tačiau įsitvirtinti LPS struktūroje jiems buvo gana sunku. Nors daugelis kūrybinių darbuotojų priklausė kūrybinėms sąjungoms ir galėjo turėti formalią narystę, šiems

dariniams nebuvo būdinga lokalizuota organizacinė darbo aplinka. Iš visų mieste buvusių kūrybinių sąjungų LPS rėmimo grupės įsteigė tik Dailininkų sąjungos, Dizainerių sąjungos ir Video kino sąjungos Klaipėdos skyriai⁷⁰. Antrą grupę sudarė žmonės, kurie dirbo mažuose darbo kolektyvuose. Mažos organizacijos negalėjo sutelkti tiek sąjūdžio rėmėjų, kad būtų registruotos kaip turinčios savarankiškas LPS rėmimo grupes. Geriausi pavyzdžiai būtų miesto muziejai, galerijos, smulkios maitinimo įmonės. Trečiai grupei priklausė tokios organizacijos, kurios grynai dėl ideologinių priežasčių negalėjo atvirai deklaruoti savo paramos Sąjūdžiui arba būti priimtoms į LPS struktūrą. Tai valdžios ir teisėsaugos institucijos – miesto vykdomasis komitetas ir administracija, milicija, saugumas.

LPS rėmimo grupių steigimasis darbo kolektyvuose buvo viena svarbiausių Sąjūdžio tinklo plėtros priemonių Klaipėdoje. Tačiau spalio–gruodžio mėnesiais Sąjūdžio tinklo plėtra įgyti kiek kitokią formą. Vėlyvą rudenį mieste gana aktyviai pradeda kurtis įvairios visuomeninės organizacijos, kurios savo veikla susijusios su Sąjūdžio de-

⁶⁸ Atskirties pajautimą geriausiai atspindi 1988-ųjų pabaigoje išsakytas pasiūlymas dėl LPS struktūros: „Kadangi dabartinė Sąjūdžio rėmimo grupių struktūra Klaipėdoje rėmėsi gamybiniu principu (grupės organizuotos pagal mokymosi ir darbo vietas), liko daug žmonių, kurie nedirba valdiško darbo: pensininkai, namų šeimininkės, kooperatininkai, individualininkai arba tie, kurie savo darbovietėje negali organizuoti rėmimo grupių, bet nori dalyvauti Sąjūdžio veikloje. Todėl siūlau organizuoti rėmimo grupes pagal gyvenamąją vietą. Tegul kiekvieno namo arba individualių namų gatvės gyventojai, pritariančys Sąjūdžio veiklai, organizuoja savo rėmimo grupes ir įsijungia į persitvarkymą.“ Šklovskis L., „Apie Sąjūdžio struktūrą“, *Mažoji Lietuva*, 1988 12 09, nr.12, p. 6.

⁶⁹ Pagal Klaipėdos LPS rėmimo grupių sąrašo duomenis. *Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus fondai*, inv. nr.62.222.

⁷⁰ Pagal Klaipėdos LPS rėmimo grupių sąrašo duomenis. *Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus fondai*, inv. nr.62.222.

klaruojama politika ir ideologija ir kurios viešai reiškė paramą LPS. Spalio–gruodžio mėnesiais Klaipėdoje atsirado Teisininkų klubas (spalio 16 d.), Mažosios Lietuvos ir Klaipėdos tremtinių klubas (lapkričio 19 d.), Klaipėdos žaliųjų ekologinis klubas „Žvejone“ (lapkričio 24 d.), Lietuvių kalbos draugija (lapkričio 30 d.), Žydų kultūros centras (gruodžio 16 d.), Mokslinės ir kūrybinės inteligentijos klubas (gruodžio 16 d.). Šis visuomeninių organizacijų kūrimosi procesas buvo ryškus ir vėliau. Iki 1989-ųjų vasaros mieste greitai atsirado Lietuvos moterų organizacija, Internacinė Sajūdžio rėmimo grupė „Solidarnost/Solidarumas“, Lietuvos jūrininkų sąjunga, gamtosaugos klubas „Zunda“, Lietuvninkų draugija „Mažoji Lietuva“, Vokiečių-lietuvių kultūros draugija, Ukrainiečių bendrija.

Naujų visuomeninių organizacijų kūrimasis 1988-tųjų pabaigoje, nors ir ne masiškas, vis dėlto ryškus procesas Klaipėdoje. Žvelgiant į pilietinės paramos mobilizaciją naujai atsiradę klubai ir draugijos tikrai nebuvo Sajūdžio tinklo kiekybinio augimo rodiklis. Jie buvo svarbūs tuo, kad sukūrė prielaidas patekti į Sajūdžio struktūras tiems žmonėms, kurie negalėjo to padaryti per LPS rėmimo grupes darbo kolektyvuose. Pavyzdžiui, teisininkų klubas leido prie Sajūdžio prisidėti Klaipėdos prokuratūros teisininkams, o tremtinių klubas ir kultūros draugijos – kai kuriems pensininkams. Naujų visuomeninių organizacijų gausėjimas ir de-

klaruojama parama Sajūdžiui leidžia spręsti, kad tuo metu vyko vidinė LPS struktūros konfigūracijos kaita. Ji buvo susijusi ne tiek su realių rėmėjų gausėjimu, kiek su politinės galios perskirstymo procesais tinklo viduje. Daugelis naujų visuomeninių organizacijų iniciatorių tuo metu jau buvo žinomi kaip aktyvūs sąjūdininkai, dėl jų paramos Sąjūdžiui nekildavo jokių abejonių. Pavyzdžiui, Teisininkų klubui priklausė du LPS Klaipėdos miesto tarybos nariai, o jo iniciatorius buvo vienas iš pagrindinių LPS konsultantų teisės klausimais⁷¹; žaliųjų klubą „Žvejone“ irgi įkūrė keli LPS tarybos nariai⁷². Naujai sukurti klubai bei draugijos, nors jų tikslai ar veikla buvo įvairi, tapdavo ir mechanizmais, leidžiančiais jų nariams įsitvirtinti hierarchinėje Sąjūdžio struktūroje ir siekti galios pozicijų.

1988-ųjų rudenį prasidėję vidiniai LPS tinklo fragmentacijos ir galios perskirstymo procesai rodė, kad tuo metu Sąjūdžio struktūra Klaipėdoje jau buvo pilnutinai susiformavusi, o pilietinės mobilizacijos mechanizmų kūrimo problema – išspręsta.

Išvados

Struktūriniu požiūriu ankstyvąjį Sąjūdžio formavimosi procesą galima suvokti pasitelkiant dvi bendresnes analitines prielaidas. Viena vertus, Sąjūdžio kilmė ir raida gali būti paaiškinta kaip pilietinės alternatyvos atsiradimas, kai kuriami nauji pilietinės mobilizacijos, valios išraiškos ir komunikacijos

⁷¹ Teisininkų klubo įkūrimo mieste iniciatorius buvo Povilas Vasiliauskas. Šiam klubui priklausė LPS Klaipėdos miesto tarybos nariai Zita Šličytė ir Algirdas Jucys.

⁷² Žaliųjų klubo įkūrimą iniciavo LPS Klaipėdos miesto tarybos nariai E. Gentvilas ir A. Kontautas.

kanalai. Toks požiūris, kurį galima vadinti alternatyvos diskursu, pirmiausia sutelkia dėmesį į tuos procesus, kurie parodo ideologinės rezistencijos židinius ir jų plėtrą. Kaip tik naujo pilietiškumo idėjų sklaida ir naujo viešojo diskurso kūrimas tampa svarbiausiomis ideologinėmis prielaidomis, sutelkiančiomis vis daugiau žmonių kolektyviniam veiksmui. Taip žvelgiant, Sąjūdis tampa politiškai reikšmingas tik tada, kai dėl naujojo diskurso visuomenėje pasiekiamas aukštas ideologinio sąmoningumo lygis. Tačiau esant alternatyvos diskursui Sąjūdžio „sprogstamoji“ politinė galia, leidusi per labai trumpą laiką sutelkti neįtikėtinai milžinišką pilietinę paramą, lieka stebuklas ir sunkiai įmenama mįslė. Klausimas, kodėl „sprogimas“ įvyksta konkrečiu laiko momentu, lieka neatsakytas.

Kita vertus, jei į Sąjūdį žvelgsime kaip į mobilizuojantį komunikacijos tinklą, jo spartaus augimo interpretacijai galima taikyti ne tik alternatyvos, bet ir efektyvumo kategoriją. Čia sudėliojami kiek kiti akcentai. Analizės objektu tampa ne ideologinės prielaidos, naujo diskurso kūrimas ir patrauklumas, o struktūriniai informacijos perdavimo mechanizmai, leidžiantys perteikti žinią didesnei auditorijai. Kuo efektyviau perduodama informacija tinklo viduje ir kuo daugiau žmonių ji pasiekia, tuo greičiau jie mobilizuojami kolektyviniam veiksmui, o pilietinė parama įgyja aiškesnę išraišką. Skirtingai nei alternatyvos diskursas, ieškantis rezistencijos židinių ir naujo diskurso ištakų, mobilizuojančio komunikacijos tinklo modelis susitelkia į vėlesnį socialinio judėjimo raidos klausimą: kas garantuoja efektyvią naujo diskurso komunikaciją?

Kaip tik pastarąją prielaidą remtasi aptariant ankstyvąjį Sąjūdžio formavimosi procesą Klaipėdoje, kur LPS struktūros kūrimasis ir augimas suvokiami kaip mobilizuojančio komunikacijos tinklo plėtra ir stiprėjimas. Mėginta įvardyti konkrečius struktūrinius Sąjūdžio mobilizavimo mechanizmus, sukūrusius tankų LPS rėmėjų tinklą mieste.

Ankstyvąją Sąjūdžio istoriją Klaipėdoje trumpai galima nupasakoti taip. LPS struktūros augimas Klaipėdos mieste buvo susijęs socialinio komunikacijos tinklo plėtra, kai pereinama nuo gana individualizuotų informacijos perdavimo kanalų, dažnai apsiribojančių atskiro individo socialiniu tinklu ir pažįstamų būrelių, prie formalizuotesnių komunikacijos formų. Informacijos perdavimas per asmenines pažintis, būdingas pirmomis Sąjūdžio dienomis Klaipėdoje, nebuvo gana efektyvus. Pirma, jis neleido Sąjūdžio koordinatoriams mieste visiškai kontroliuoti ir valdyti informacijos apie mobilizacijos galimybes, kiek iš viso galima sutelkti žmonių kolektyviniam veiksmui ir kokios paramos tikėtis. Antra, informacija cirkuliavo tik vidiniais socialiniais tinklais. Tai iš dalies neleido kai kurioms socialinėms grupėms prisidėti prie Sąjūdžio, kadangi jos buvo anapus informacijos tinklo aprėpties ribų. Svarbiausiais Sąjūdžio „auginimo“ mechanizmais tuo metu tapo struktūros formalizavimas, iniciatyvinės grupės organizacinio branduolio stiprinimas, komunikacijos tinklo plėtra kuriant savarankišką informavimo sistemą ir pasinaudojant egzistavusiomis, dažniausiai ideologiškai opozicinėmis komunikacijos sistemomis.

Aktyvus Sąjūdžio rėmimo grupių gausėjimas Klaipėdoje prasideda ne nuo ideologinio lūžio, o nuo organizacinių klausimų sprendimo: iniciatyvinės grupės narių atsakomybės pasiskirstymo, rėmimo grupių registracijos, sąrašų sudarymo ir LPS valdžios organų rinkimų. Sąjūdžio formalizavimas leido peržengti individualizuotos komunikacijos tinklo ribas ir atvėrė platesnius kanalus centralizuotai perduoti informaciją kur kas didesnei auditorijai.

Svarbus vaidmuo telkiant pilietinę paramą teko tiek Sąjūdžio laikraščiui *Mažoji Lietuva*, tiek valdžios kontroliuojamam dienraščiui *Tarybinė Klaipėda*. Pirmasis kūrė naujo pilietiškumo diskursą ir klojo ideologinius socialinio veiksmo pagrindus, o antrasis buvo panaudojamas konkretaus kolektyvinio veiksmo mobilizacijai mieste. *Mažoji Lietuva* buvo naujai sukurta informavimo sistema, kaip alternatyva *Tarybinei Klaipėdai*, o pastarojo laikraščio panaudojimą Sąjūdžio tikslams galima pavadinti *dvių ideologiškai konfrontuojančių komunikacijos tinklų suartėjimu*. Sąjūdis pasinaudojo esamais komunikacijos tinklais ir sisteminiiais jų mechanizmais. Kelių ideologiškai konfrontuojančių komunikacijos tinklų suartėjimas garantavo spartesnę informacijos perteikimą vietos bendruomenėms ir veiksmingesnę jų mobilizavimą. Ankstyvuojų Sąjūdžio formavimosi laikotarpiu aktyviai panaudotos

ne vien tik esamos žiniasklaidos sistemos, bet ir kiti struktūriniai dariniai, susiję su informacijos cirkuliavimu ar pinigų rinkimu.

LPS, kaip mobilizuojančio komunikacijos tinklo, struktūra Klaipėdoje galutinai susiformavo iki to momento, kai prasidėjo ankstyvieji galios persiskirstymo procesai tiek tinklo viduje, tiek išorėje. Pilietinės paramos gausėjimo ar informavimo klausimai 1988-ųjų pabaigoje tapo antraeiliai. Svarbiausiu rūpesčiu tapo išsaugoti Sąjūdžio įgytą galią tiek sovietinėse valdžios struktūrose, tiek naujai atsirandančių kitų alternatyvių socialinių tinklų kontekste. Reikėjo ne tik stiprinti savo poziciją greta komunistų bei komjaunuolių pozicijos, bet ir neužleisti jos neseniai susikūrusioms „Jedinstvai“ bei Darbininkų sąjungai, teigusioms, kad atstovauja toms socialinėms grupėms – rusakalbiams ir darbininkams, – kurių interesai, jų nuomone, Sąjūdžio programoje buvo nustumti į šalį.

Empirinė Klaipėdos Sąjūdžio struktūros analizė gali būti pamokoma tuo, kad ji leidžia lokalizuoti socialinio judėjimo augimo mechanizmus konkrečioje socialinėje terpėje. Piliečių mobilizacijos klausimo svarstymas perkeliamas iš ideologinės konfrontacijos lygmens į struktūrinį, o socialinio judėjimo istorija tampa skirtingų komunikacijos tinklų plėtros, suartėjimo, atsiskyrimo, tvirtėjimo ir fragmentacijos istorija.

LITERATŪRA

Bartkevičius, Kęstutis. 2009. „Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio vietinio lygmens struktūra“ kn. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.)* (sudarė Bronius Genzelis ir kt.). Vilnius : Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Cepaitis, Virgilijus. 2010. „Sąjūdžio politinės akcijos“ kn. *Kelias į Nepriklausomybę : Lietuvos Sąjūdis 1988–1991* (sudarė Bronius Genzelis, Angonita Rupšytė). Kaunas : Šviesa.

Granovetter, Mark. 1978. „The Strength of Weak Ties“, *American Journal of Sociology* 78(6): 1360–1380.

Juozaitis, Arvydas. 1990. *Sąjūdis ir demokratija*. Vilnius: Periodika.

Kaukas, Kostas (sud.). 1998. *Sąjūdis Klaipėdoje. Dokumentinė knyga*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Laurinavičius, Česlovas, ir Vladas Sirutavičius. 2008. *Sąjūdis: nuo „Persitvarkymo“ iki Kovo 11-osios*. Vilnius: Baltos lankos.

Rupšytė, Angonita. 2009. „Sąjūdžio ryšiai: tarp centro ir periferijos (1988 m. birželis – 1990 m. vasaris)“ kn. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.)* (sudarė Bronius Genzelis ir kt.). Vilnius : Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Sirutavičius, Vladas. 2009. „Sąjūdis ir periferija: nuo iniciatyvinės grupės iki masinio takaus judėjimo“ kn. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.)* (sudarė Bronius Genzelis ir kt.). Vilnius : Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla.

Vareikis, Vygtantas. 2008. „Kolektyvinis sapnas: Sąjūdis Klaipėdoje“, *Kultūros barai* 6: 2–8.

ABSTRACT

**THE DEVELOPMENT OF A MOBILISING COMMUNICATION NETWORK:
THE GROWTH OF *SĄJŪDIS* IN KLAIPEDA IN 1988**

This article explores the structural conditions facilitating the rapid growth of public support for *Sąjūdis* (the Reform Movement of Lithuania) in Klaipėda in Autumn 1988. Here *Sąjūdis* is defined as a *mobilising communication network*; this concept opens the way for research into modes of information communication and for discussion of the issue of the efficiency of social networks. Methodologically, the study is based on the assumption that efficient communication of information within a social network involves reaching larger numbers of recipients, more effectively mobilises citizens for collective action, and increases the size and visibility of civic support. The growth of *Sąjūdis* is therefore treated as the development of a social communication network, where individualised channels of personal communication, which usually limit information-spread to the small-scale social networks of individuals, were transformed into more formalised modes and channels of communication. The argument is that the sudden growth of *Sąjūdis* support groups in Klaipėda should be treated not as a collective ideological awakening on a large scale, but rather as a cumulative effect of the formalisation of the movement. The formalisation of *Sąjūdis* expanded the social network beyond individualised channels of personal communication, solved legitimacy problems within the movement, opened channels for centralised information provision, and led to efficient management of mass support and collective actions. The article draws on materials published in both *Sąjūdis* and official media in 1988, on the internal records of the movement, and on interviews with former *Sąjūdis* leaders in Klaipėda.

Gauta: 2011 10 28

Pateikta spaudai: 2011 12 11

Sociologijos katedra
Klaipėdos universitetas
Minijos g. 153, Klaipėda
el. paštas: liutauras.kraniuskas@gmail.com